

Снежана
ШАПОЊИЋ-
АШАНИН

БЕЛА ПОКЛАДНА НЕДЕЉА У ЧАЧАНСКОМ КРАЈУ

УДК: 398.332.47(497.11)

АПСТРАКТ: У раду се говори о обичајима и веровањима у вези са Белом покладном недељом у чачанском крају. Реч је о седмици пред почетак Васкршњег поста која раздваја зимски од пролећног периода, а коју карактеришу изобиље у јелу и пићу и слободно, бахато и ласцивно понашање. Читаве седмице се, а посебно у недељу, крећу обредне поворке маскираних покладара који уз буку, игру и песму обилазе домаћинства и том приликом добијају дарове. Маскирана поворка најчешће представља сватове са свим званичницима свадбеног церемонијала.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: покладе, маска, обредна поворка, свадба, дарови, ватра, јаје, пост, маскенбал

Уводна разматрања

У оквиру редовних програмских активности Етнолошког одељења Народног музеја у Чачку, у последњих двадесетак година пажња се посебно усмеравала на истраживања у вези са циклусима годишњих обичаја, у оквиру чега су рађена и истраживања о Белој покладној недељи на подручју чачанског краја. Резултати са ових теренских истраживања, уз коришћење релевантне литературе, тема су овог рада.

Потреба човекова да се повремено маскира, односно да привремено измени свој лик и постане „неко други“, стара је колико и људска цивилизација. Различити су поводи који подстичу да се појединац или читава група одлуче за такво понашање. Заварати траг, сакрити се иза нечега, преоденути се у нешто друго и за околину постати непрепознатљив, стална су потреба која на временским и просторним размерама одваја једно стање од другог.

Бројни су обреди животног и годишњег циклуса који у својој обичајној пракси, поред адекватних сценских приказа и неопходних обредних реквизита, садрже и елементе везане за употребу маски и костима. Један од таквих јесте период пред почетак Васкршњег поста, односно време које одваја зимски од пролећног циклуса обичаја.

Бела покладна недеља одувек је привлачила посебну пажњу бројних истраживача. У већини случајева, појединачна фактографска грађа садржана је у етнолошкој али и широј литератури у оквиру годишњег циклуса обичаја, чији су аутори обредну праксу Беле покладне недеље доводили у везу са најстари-

јим временима. У већини случајева доминира континуитет, док се занемарују савремени и рационални поглед на свет који нас окружује. Захваљујући традиционалном схватању природе и појава у њој многа давно усвојена тумачења дуго су била и једина.

Први који је обратио пажњу на Белу покладну недељу и употребу маске као феномена међу јужнословенским народима био је Вук Стефановић Караџић.¹ Крајем XIX века Милан Милићевић² публикује фактографску грађу о обичају паљења обредних ватри, међусобном праштању током Беле недеље, као и о духовном и телесном очишћењу првог дана поста. Веома значајне податке о Белој недељи у смислу преношења основних информација и анализе у оквирима народне религије донели су В. Чајкановић,³ С. Зечевић,⁴ М. Филиповић⁵ и Ш. Кулишић.⁶ У оквиру годишњег циклуса обичаја П. Ж. Петровић даје основне податке о обичајима, веровањима и покладном прерушавању у области Груже.⁷ Т. Вукановић бележи податке о обредним поворкама, али и о обичају праштања и народном поимању поста на Косову и Метохији.⁸ У периоду друге половине XX века, веома значајне податке са анализом обреда и начина, као и потреби маскирања, дао је Д. Антонијевић.⁹ Д. Бандић се у оквиру проучавања народне религије бавио и покладним обичајима, а све у вези са анализом демонских бића, гозби, забава, слободног понашања, али и магијском улогом ватре.¹⁰ М. Прошић-Дворнић теоријом *rites de passage* објашњава ритуални ток маскирања, али и потребу да се агресивно понашање каналише на друштвено прихватљив начин.¹¹

- 1 Вук Стефановић Караџић, *Етнографски списи*, Београд, 1972; *Живот и обичаји народа српскога*, Београд, 1957.
- 2 Милан Ђ. Милићевић, *Живот Срба сељака*, Београд, 1984.
- 3 Веселин Чајкановић, „Неколике опште појаве у старој српској религији“, *Годишњица Николе Чупића, ХЛ*, Београд, 1932; *О српском врховном богу*, Београд, 1941; *Стара српска религија и митологија*, Београд, 1994.
- 4 Слободан Зечевић, „Обичаји и веровања“, *Гласник Етнографског музеја бр. 44*, Београд, 1980.
- 5 Миленко Филиповић, „Таковци“, *СЕЗБ, књ. LXXXIV*, Београд, 1972.
- 6 Ш. Кулишић, *Из старе српске религије*, Београд, 1970; „Značaj slovensko-balkanske i kavkaskе tradicije u proučavanju stare slovenske religije“, *Godišnjak XII, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 10*, Sarajevo, 1974.
- 7 Петар Ж. Петровић, „Живот и обичаји народни у Гружи“, *Српски етнографски зборник, књ. LVIII*, Друго одељење, књ. 26, Београд, 1948.
- 8 Tatomir Vukanović, *Srbi na Kosovu, knj. II*, Vranje, 1986.
- 9 Драгослав Антонијевић, *Дромена*, Београд, 1997; „О смислу проучавања обичаја из годишњег циклуса“, *Етнокултуролошки зборник, књ. II*, Сврљиг, 1996.
- 10 Душан Бандић, *Народна религија у 100 појмова*, Београд, 2004; *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Beograd, 1997.
- 11 Мирјана Прошић-Дворнић, „Теоријско хипотетички оквир за проучавање поклада као обреда прелаза“, *Етнолошке свеске I*, Београд, 1978; „Покладни ритуал на примеру шумадијске варијанте покладних игара“, *Балканолошки институт /посебна издања/, књ. 2*, САНУ, Београд, 1984.

Од великог значаја су студије П. Костића у којима се у оквиру годишњег циклуса обичаја расправља и о Белој недељи.¹² М. Недељковић¹³ и Д. Антонић¹⁴ дају монографску студију обичаја и веровања везаних за гранични период зимског и пролећног циклуса обичаја. П. Влаховић говори о друштвеном и магијском контексту обичаја, али у оквиру зимског циклуса.¹⁵ У оквиру опште студије посвећене друштвеном и духовном животу Горњег Драгачева Д. Николић¹⁶ покладни церемонијал представља средством помоћу којег се обезбеђивало функционисање постојећег друштвеног система. И у монографској студији Миле Босић,¹⁷ у оквиру свеукупних годишњих обичаја Срба у Војводини, представљена је грађа која ће у овом раду имати компаративну улогу у односу на обичајну праксу тренутно истраживаног простора.

У тако устаљене оквире традиционалног обележавања Беле недеље савремени облици маскирања су веома тешко налазили своје место. Вероватно је то један од разлога због којег је српска етнолошка литература из те области веома оскудна. Изузетак је недавно објављена књига др Весне Марјановић „Маске, маскирање и ритуали у Србији“¹⁸ у којој се, поред феномена маскирања у свим могућим условима и човековим потребама, расправља и о ритуалима у вези са Белом покладном недељом. Захваљујући новом емпиријском материјалу, насталом као резултат истраживачког рада спроведеног током последњих деценија XX и почетком XXI века на територији Србије, остварен је дијалог између савременог и традиционалног поимања ритуала. Циљ овакве активности свакако је допринос бољем разумевању како народне традиционалне културе, тако и квалитетнијем поимању нових облика трансформација и акултурација који се неминовно дешавају свуда око нас.

Значајна улога у стварању ове студије припада и литератури Српске православне цркве. Тако Л. Мирковић¹⁹ наводи црквено тумачење покладног

- 12 | Петар Костић, „Годишњи обичаји“, *Гласник Етнографског музеја*, 57, Београд, 1993; „Годишњи обичаји у Драгачеву, околини Чачка и Горњег Милановца“, *Гласник Етнографског музеја*, књ. 60, Београд, 1996; „Годишњи обичаји у околини Зајечара“, *Гласник Етнографског музеја*, књ. 42, Београд, 1978.
- 13 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар за просту 2001. годину*, Београд, 2000.
- 14 | Драгомир Антонић, *Обичајник код Срба са народним календаром за 1998. годину*, Београд, 1997.
- 15 | Петар Влаховић, *Србија, земља, народ, живот, обичаји*, Београд, 1999.
- 16 | Десанка Николић, „Горње Драгачево, етнолошко проучавање културних промена“, *Етнографски институт, САНУ, посебна издања*, књ. 41, Београд, 1996.
- 17 | Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Нови Сад, 1996.
- 18 | Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, Београд, 2008; *Маске и ритуали у Србији*, каталог изложбе, Београд, 2005; „Структура играказа и народно глумовање у обредној пракси у Србији“, *Гласник Етнографског музеја*, бр. 72, Београд, 2008.
- 19 | Лазар Мирковић, *Хеортологија или историјски развитак и богослужење празника православне источне цркве*, Београд, 1961.

церемонијала у којем доминира значај поста, праштања и покајања. Ж. Г. Алексић²⁰ детаљније представља критички осврт цркве према маскирању и слободном понашању у току покладног ритуала, а у периоду између два светска рата.

Велики значај у реализацији ове студије има и аудио-визуелни материјал. Поред филма снимљеног у Остри коришћена је фото-документација Етнолошког одељења Народног музеја у Чачку, која је услед бављења овом темом значајно обогаћена. Од велике помоћи биле су ми и фотографије из периода прве половине XX века које је Музеј у току теренске активности добио на поклон.

Између зимског и пролећног циклуса обичаја

Готово да је немогуће повући јасну границу између зимског и пролећног циклуса обичаја. Веома често се поједине обредне радње преплићу и одговарају једном или другом обичајном периоду.²¹ Период од Богојављења па до Великог (Васкршњег) поста називамо *месојеђем*. То је период у којем обданица постаје све дужа и када се у мањој или већој мери могу препознати неки елементи пролећа чији је циљ да помогну и поспеше оживљавање природе или, како истиче Петар Влаховић, „да надвладају зиму“.²² Човек је активан учесник у борби пролећа над зимом и он низом обредних радњи настоји да наредна аграрна година буде што успешнија и богатија. Поједини елементи обредне праксе везани за маскирање и опходе утицали су да бројни српски и руски етнолози Белу покладну недељу сврстају у завршни период зимских ритуала.²³

Весна Марјановић истиче да ритуали везани за Белу недељу воде порекло од „дионизијских, сатурналијских свечаности античког времена и да су били посвећени истеривању зиме и сваког зла, те да се на специфичан начин славио долазак пролећа и новог лета.“²⁴ У медитеранским и централно-европским областима, покладни ритуали у доба ренесансе добијају „бурлескно-гротексни садржај“ и постају инструмент истицања „обрнутог реда ствари у друштву, уз сав сарказам којим се представљају неприхваћени обрасци свакодневице“, када „прелазе дозвољену границу постављених норми у друштву“.²⁵

20 Жив. Гл. Алексић, „Један ружан пример“, *Преглед цркве Епархије жичке*, бр. 5, Чачак, мај 1931.

21 Драгомир Антонић, *Обичајник код Срба са народним календаром за 1998. годину*, 48.

22 Петар Влаховић, *Србија, земља, народ, живот, обичаји*, 289.

23 Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 112.

24 Исто, 113

25 Весна Марјановић, „Покладни ритуали у Банату и источној Србији“, *Етно-културолошки зборник, књ. II, Сврљиг*, 1996, 95.

Бела недеља представља границу између два периода: месојеђа у коме је исхрана неограничена и без икаквих забрана и поста у коме су владала строга правила и у исхрани и у понашању.

Месне покладе

Месојеђе је период који траје од Божића до Месних поклада, односно до краја седмице у којој падају зимске Задушнице. Имајући у виду да је Васкрс покретан празник, период месојеђа може да траје између шест и десет недеља.²⁶ У овом раздобљу дозвољена је употреба меса, као и сви видови друштвеног окупљања и весеља. У српској традиционалној култури ови су се дани користили за обављање прошевина, свадби и крштења. Слободан Зечевић бележи да се ради о веселом и карневалском периоду у коме се организују славља, у првом реду свадбе, али се изводе и шале и организују маскиране поворке.²⁷ И црква је овај период препоручивала као идеалан за породична весеља.²⁸ Са последњим даном Месних поклада (седам дана пред почетак поста) завршава се употреба меса у исхрани. И следећа седмица (период Белих поклада) је период мрса, када се једе сва храна изузев меса.

У току месојеђа организоване су поворке маскираних сватова са мушком невестом и старим младожењом.²⁹ Сватови су обилазили поједина домаћинства у селу, певали и изводили шале, а заузврат добијали ситне дарове. Ова обредна пракса се до данас у селима чачанског краја потпуно изгубила, тако да се многи испитаници не сећају да се у њиховој породици маскирало за Месне покладе. Поворке маскираних сватова искључиво су везане за наредну, Белу недељу. Ипак, у селима Остра, Мршинци и Горичани³⁰ срела сам обичајну праксу паљења обредних ватри у појединим домаћинствима у периоду Месних поклада. Ватру су углавном палиле жене, али нико од испитаника није умео да одговори због чега се ова одредна радња спроводи. Могуће да се ради остацима старије обичајне праксе. Према народном веровању, ватром се подстрекавало Сунце да након зимског солстиција добије на снази, како би се хомеопатском магијом

26 Према Јулијанском календару Васкрс најраније може да падне 4. априла, а најкасније 8. маја, односно пре Благовести и после Ђурђевдана. Године 2010. Васкрс је пао баш 4. априла, што се понавља сваких 520 година.

27 Слободан Зечевић, *Обичаји и веровања*, 165.

28 На основу личног сазнања у току теренских активности на простору Моравичког округа, народ је из практичних разлога избегавао овај период за обављање породичних светковина, свадби у првом реду. Ради се о граничном периоду зиме и пролећа када се највише оскудевало намирницама неопходним да се угости велики број званица.

29 Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд, 1998, 303.

30 Остра је брдско село и налази се на левој обали, док су Мршинци и Горичани равничарска села која се налазе на десној обали Западне Мораве.

произвело да у наредном периоду буде довољно сунчаних дана неопходних за усева. Ватра је имала и лустративну улогу, јер се веровало у њено позитивно дејство на све негативне силе које би могле угрозити здравље, напредак и срећу и појединца и шире друштвене групе.

У подјеличком селу Петница, у непосредној близини куће и привредних зграда, последњег дана Месних поклада Милица Стевановић³¹ на неколико места пали ватру. Она ову обредну радњу спроводи „због змија“. Потреба паљења ватре, као и разлог због кога се ова магијска радња спроводи, указују на елементе пролећног циклуса обичаја, чији је један од аспеката заштита домаћинства од змија. Остали становници села не спроводе овај обред, тако да можемо закључити да овај елемент обичајне праксе није карактеристичан за ово село. Имајући у виду порекло особе која обред спроводи, највероватније се ради о упливу елемената из друге средине.

Беле покладе

Бела недеља је последња седмица пред почетак Великог поста. Овај период Петар Ж. Петровић сврстава у последњу седмицу зимског периода, у оквиру које још увек траје кретања ноћних демона.³² И Душан Бандић прелазне интервале доводи у везу са присуством демонских сила или бића.³³ Посебна опасност претила је од вештица. Да би се заштитио од њиховог негативног дејства, народ је прибегавао различитим средствима и методама заштите. Имајући у виду да маскиране поворке обилазе већи део сеоског атара, да пролазе преко њива и ливада и да се ова обредна радња одиграва на самом преласку зиме у пролеће, од покладног ритуала се очекује да позитивно утиче на плодност усева. Никола Павковић Беле покладе доводи у везу са потребом да се „путем аналогне магије изазове пољска плодност“.³⁴

Белом недељом се завршавају дани када је, осим меса, дозвољена употреба сваке мрсне хране. Након овог периода наступа најдужи и најстрожији пост у години. Белу недељу карактерише изобиље хране, а пре свега млека и млечних производа. Вук Караџић је у *Српски рјечник* из 1818. и из 1852. године унео речи *Месојеђе* и *Бијела недјеља*, дајући њихове одреднице на немачком и латинском језику.³⁵ Употреба белог мрса у директној је вези са називом Белих поклада. И

31 | Милица Стевановић има 63 године. Рођена је у ивањичком крају. Удала се у село Петница код Чачка, где живи више од 40 година.

32 | Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, *Српски митолошки речник*, 31.

33 | Душан Бандић, *Народна религија у 100 појмова*, Београд, 2004, 314.

34 | Никола Павковић, „Село као обредно-религијска заједница“, *Етнолошке свеске I*, Београд, 1978, 57.

35 | Вук Стефановић Караџић, *Етнографски списи*, 443.

Петар Костић истиче да је овакав назив у директној вези са употребом сира, млека и јаја.³⁶ Због тога се у појединим местима ове покладе називају и *Сирне*.³⁷ Миле Недељковић ову недељу назива *Сиропусном*, а њен назив указује да се ради о последњим данима када је у исхрани дозвољена употреба млечних производа.³⁸ Имајући у виду да је месо претходне седмице избачено из употребе, Недељковић наводи да се већ од краја XIX века ово правило све мање поштује, тако да се у периоду Сирних поклада уобичајила употреба меса, као и друге зачињене масне хране.³⁹

У последњој седмици пред почетак Великог поста бели мрс се некада сматрао обавезним *обредним јелом*.⁴⁰ Верује се да ће у том случају наредни период обилувати млеком и млечним производима.

Петар Костић је забележио да су у Ђердапском крају у Белу покладну суботу на лепињама делили сир за покојнике.⁴¹ У последње две деценије појединци, уместо суботом, посећују гробове недељом, не мењајући притом садржај хране која се тада износи.

Назив Бела недеља Шпиро Кулишић доводи у везу са улогом беле боје у земљорадничким култовима као симболом хтонских и лунарних демона.⁴² Ипак, у знатном броју случајева назив стоји у директној вези са белом бојом која је некада представљала симбол жалости. Веровало се да мртви оживљавају и ходају по земљи за време мртвог зимског периода.⁴³ Имајући у виду традиционално веровање по коме мртви могу наудити живима, за време Беле покладне недеље настојало се да се богатом трпезом и даровима умилоствиве душе покојника и тако обезбеде срећа и напредак сваке породице.

Код источноевропских народа Покладе се најчешће доводе у везу са календаром, природом и култом мртвих, док је код римокатолика углавном заступљено карневалско тумачење. Код Руса и Украјинаца Покладе означавају *рођење и смрт кладе*. Заправо, реч је о цепаници која се сече за Бадње вече и која се чува осам недеља пре Васкрса.⁴⁴ „Покладе у српском језику означавају

36 | Петар Костић, *Годишњи обичаји*, 424.

37 | Исто.

38 | Миле Недељковић, *Српски обичајни календар за просту 2001. годину*, Београд, 2000, 101.

39 | Исто.

40 | Драгомир Антонић, *Обичајник код Срба са народним календаром за 1998. годину*, 48.

41 | Петар Костић, *Годишњи обичаји*, 241.

42 | Špiro Kulišić, *Značaj slovensko-balkanske i kavkaskе tradicije u proučavanju stare slovenske religije*, 24–25.

43 | Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, *Српски митолошки речник*, 31.

44 | В. А. Рыаков, *Яз ычество древних Славя*, Москва, 1981, 518–556; Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, Београд, 2008, 110.

припремни период који претходи већем црквеном празнику.⁴⁵ Период од почетка Покладне недеље до Васкрса траје тачно осам недеља.

У нашем народу Бела недеља се назива и Загонетном недељом. Назив је у директној вези са прерушавањем појединаца, односно учесника обредних поворки, тако да они за околину постају непознати, односно загонетни. Један од задатака обредног прерушавања и маскирања јесте да се њени учесници не препознају. Ову појаву забележио је првих деценија XIX века и Вук Караџић у Дубровнику и Пожаревцу и то у двору кнеза Милоша Обреновића.⁴⁶

Циљ маскираних обредних поворки јесте да представи одређени лик и да потпуно заокупе пажњу присутних посматрача и да обезбеди „њихово предавање ритуалном току“.⁴⁷ Петар Ж. Петровић је маскиране учеснике у обреду називао *комендијашима*, дајући при том детаљан опис маскираног игумана, манастирског ђака, младе, младожење, „чурурџије“ и бабе.⁴⁸ Улога маскираних учесника је била да „комендијају“ и да при том изгледају што страшније.⁴⁹ Загонетне покладе су у директној вези са доколицом сеоског становништва, које у време ових Поклада још увек није радно ангажовано, тако да се окупљају, разговарају и *загонетају*. Вук Караџић Белу недељу, као и читав период месојеђа, описује као доба разоноде и весеља када се играју „различите игре“.⁵⁰

Беле покладе се називају и Простене. Тих дана људи једни другима опраштају увреде и свађе како би чисте душе започели пост. О Покладама се завађени помире и, како бележи Татомир Вукановић, „опросте један другоме увреде па лака срца и душе запосте велике посте“.⁵¹ Имајући у виду дужину поста, Петар Ж. Петровић бележи речи које су изговаране као молитва за опрост: „Опрости, улазимо у пост као у море.“⁵² И данас поједини у селу Горичани кажу: „Далеко је до Васкрса ко до мора, треба много бродити.“⁵³

И црква за време Литургије на Белу недељу проповеда опроштај као хришћанску тековину. Верници добијају упутства како једни другима да опраштају сагрешења и како да „посте истинским, а не лицемерним постом“.⁵⁴ У том случају и верници ће добити опроштај грехова од Бога. Данас се у цркви

- 45 Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 112.
- 46 Вук Стефановић Караџић, *Живот и обичаји народа српскога*, 22–25.
- 47 Мирјана Прошић-Дворнић, *Покладни ритуал на примеру шумадијске варијанте покладних игара*, 149.
- 48 Петар Ж. Петровић, *Живот и обичаји народни у Грузи*, 237–238.
- 49 Десанка Николић, *Горње Драгачево*, 86.
- 50 Вук Стефановић Караџић, *Етнографски списи*, 443.
- 51 Tatomir Vukanović, *Srbi na Kosovu*, knj. II, Vranje, 1986, 383.
- 52 Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, *Српски митолошки речник*, 355.
- 53 Теренска грађа (село Горичани, казивач Милунка Димитријевић, рођена 1939. године).
- 54 Лазар Мирковић, *Хеортологија...*, 146.

Светог Вазнесења у Чачку, за време Литургије, дан пред почетак Великог поста, свештеник обраћа верницима са низом савета како да се, осим избегавања мрсне хране, понашају у наступајућем периоду. Обавезно су наглашени праштање, милосрђе и љубав према ближњима.

Посебно се водило рачуна да се пред почетак Великог поста тражи опрост од кумова, родитеља и других добротвора. Милан Милићевић описује обичај који се зове „алалија“, што у преводу значи праштање. Обред је био тесно повезан са ритуалним паљењем обредних ватри које су се на бакљама носиле на одређено место. Тада сви одиграју коло око ватре, након чега се разилазе уз поздраве, љубљење и добре жеље.⁵⁵ Опрост се тражио и од пријатеља и од комшија. Временом ова обредна пракса губи ритуални карактер и прераста у појаву која се прећутно подразумева. У селу Остра данас нико званично не тражи опрост, али се људи на Покладе посећују, госте и друже, а на растанку срдечно поздрављају.

У црквеној литератури седмица пред почетак Великог поста названа је „предворје покајања“, „претпразнство уздржљивости“, „преочиститељна седмица светог поста“, али и „сирна седмица“.⁵⁶ Ове седмице се не врше венчања, а средом и петком нема литургије. У суботу ове седмице слави се успомена свих „преподобних мужева и жена који су просијали постом“.⁵⁷ У овом периоду црква све оне који се припремају за пост и Свету Тајну Причешћа духовно снажи, истичући притом значај људског подвижништва.

Ритуална исхрана

На Беле покладе је за све укућане приређивана трпеза богата мрсном храном. Имајући у виду да се ради о Белим покладама, највише су заступљени млечни производи и јаја. Тих дана већина људи је настојала да се што више наједе, како би прикупила снагу да издржи седмонедељни пост. Многи на Белу недељу силом једу, како би се „сити најели“. Веровало се да се све што се припреми за Покладе мора појести, односно да се ништа не сме бацити. Ипак, Милан Милићевић бележи веома занимљиве изјаве старијих људи које опомињу на скромност: „Једи с приликом, колико ти је доста! Да вечерас поједеш целога вола до папака, опет ти сутра треба ручати!“⁵⁸ Некада су се Покладе завршавале покладном вечером која је бивала касно увече и која је била веома богата и масна.⁵⁹ Није био редак случај да се гозба претварала у „праве гастрономске

55 Милан Ђ. Милићевић, *Живот Срба сељака*, 184.

56 Лазар Мирковић, *Хеортологија...*, 145.

57 Исто, 145–146.

58 Милан Ђ. Милићевић, *Живот Срба сељака*, 184.

59 Милина Ивановић-Баришић, *Календарски празници и обичаји у подавалским селима*, Београд, 2007, 147.

оргије“.⁶⁰ У већини драгачевских села на трпези су се обавезно морали наћи сир, кајмак, слатко и кисело млеко. Овим намирницама су некада дочекиване маскиране поворке. Није редак случај да су се том приликом чуле и здравице које су у себи носиле жеље да наредни период буде бољи и да га сви заједно у здрављу и весељу дочекају.⁶¹ У селима Мрсаћ, Жаочани и Вапа старији још увек памте да су некада пред маскиране покладаре износили млеко и млечне производе. Ова обичајна пракса је данас у овом крају изобичајена. Ипак, употреба белог мрса у породичној исхрани готово да је тог дана обавезујућа. Значајну улогу у исхрани, као и даривању, имају и јаја. Некада се у Мрчајевцима и Мојсињу водило рачуна да се на Балу недељу употреба мрсне хране завршава јајетом. У овом правилу крије се веома занимљива симболика, садржана у здрављу, животној енергији и плодности, која се још више појачава чињеницом да се на Васкрс најпре обавља ритуално једење јајета. Данас је, према сведочењу испитаника, ова обичајна пракса искорењена.

Јаја прикупљена у току Беле недеље морала су се потрошити до почетка поста. У селима Качулице, Жаочани и Петница постојало је веровање да ова јаја не би требало чувати у кући нити их бојити на Васкрс. Милош Петровић из Жаочана присетио се да се некада веровало да се из ових јаја не смеју лећи пилад, јер ће бити баксузна. Слично веровање пронашла је и Мила Босић у многим селима Баната у којима се веровало да би се од тих јаја могли излећи „вешци“.⁶² Највероватније да су ова и слична веровања утицала да се покладарима деле јаја.

Недеља у којој се обележавају Беле покладе у већини случајева обилује храном, тако да се људи пред сам пост опусте, провеселе и добро почасте. Вук Караџић је о овој појави у народу забележио: „Што су људи онда најбеспосленији, јер је стара љетина сабрана, а зима неда наново радити, а друго што меса и свакојаког другог мрса и пића има доста.“⁶³

Када је реч о ритуалној исхрани, подједнак значај имају и породична и колективна исхрана, а чији су циљеви изазивање богатог рода у наступајућој аграрној години. Очекује се да се посредством аналогне магије обезбеди плодност усева. Иако се месним покладама завршава период у коме је дозвољена употреба меса, ово правило се данас веома ретко и спорадично поштује. Углавном се ова забрана сачувала у свести мањег броја старијих жена, тако да у већини случајева једино оне поштују ово правило.⁶⁴ Остали чланови породице упражњавају употребу меса током свих дана Беле недеље.

60 Душан Бандић, *Народна религија у 100 појмова*, 313.

61 Драгомир Антонић, *Обичајник код Срба са народним календаром за 1998. годину*, 48.

62 Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, 203.

63 Вук Стефановић Караџић, *Живот и обичаји народа српског*, 22.

64 Током теренских активности у селу Остра, једна жена из породице Анђелић жалила се на своје укућане који не желе да поштују ово правило. Она тврди да је она тако радила целог живота и да не жели да учини грех.

Посебно су у исхрани била заступљена јела од теста (пите, гибанице, крофне, разне лепиње), што је могло имати везе са потребом учесника у обреду да се духу жита принесе жртва како би се стекла његова наклоност пред наступајућу аграрну годину. Од посебног значаја је употреба теста са квасцем, што се доводи у везу са плодношћу. У селу Остра на Белу покладну недељу већина породица припрема крофне како за своје укућане, тако и за маскиране учеснике обредне поворке који тог дана обилазе домаћинства. Мила Босић наводи да се по народном објашњењу крофне припремају да би се расло као што расте тесто када нараста.⁶⁵ Петар Костић сматра да су крофне у обредну покладну праксу ушле на основу предања по коме је свети Лазар зажелио крофне и да је умро зато што није могао да их поједе.⁶⁶ Највероватније да су крофне ушле у обредну праксу тек у другој половини XX века, а да су се првобитно за ову намену припремали уштипци. У већини драгачевских села домаћица за овај дан припрема уштипке које поспе шећером. Обавезно је у тесто за уштипке стављано јаје, чиме се потврђује његов значај у покладном ритуалу.

Ламкање јаја

Ламкање јаја је стара ритуална радња. Некада је овај обичај био распрострањен на већем географском простору, али се до данас готово сасвим изгубио. Ламкање, односно „клоцање“, обредна је радња љуљања јајета које је концем везано за таваницу. Одиграва се углавном за време покладне вечере када су сви укућани на окупу. Магијска улога овог обичаја појачавана је црвеном бојом конца који се иглом провлачио кроз средиште куваног и ољуштеног јајета. Друга страна конца је причвршћена за таваницу, тачно изнад трпезе за којим се вечера. Ламкање се одиграва на крају вечере када домаћин заљуља јаје, обавезно на десну страну. Оно се врти у круг, док сви укућани покушавају да га ухвате устима. Ко први ухвати јаје он ће га и појести. Након тога домаћин качи следеће јаје и тако редом док се не потроши и последње. У неким случајевима ова игра се понавља три пута, па се за ту прилику припремају само три јајета.

Некада је конач о који је било обешено јаје домаћин спаљивао. На основу начина како је конач горео предвиђана је срећа домаћинства у наредном периоду. Уколико би конач одједном и брзо изгорео то је сматрано добрим знаком, али уколико би споро горео или ако би се угасио, то би значило да породица неће напредовати и да ће се догодити нека несрећа. У неким случајевима предвиђана је и смрт некога из куће.⁶⁷

Некада је ова обредна пракса била присутна у појединим селима ивањичког краја. Породице Ђириман и Бранковић радо се сећају ове забавне

65 | Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, 204.

66 | Петар Костић, *Годишњи обичаји*, 241.

67 | Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, 314.

магијске радње која се око седамдесетих година XX века потпуно изгубила. И у Горњој Трепчи, Остри и Бечњу постојао је обичај ламкања јаја који се изгубио педесетих-шездесетих година прошлог века.

Веома занимљиве податке о овој обредној радњи дали су нам чланови Хуманитарне организације „Здраво да сте“, која је са Косова и Метохије расељена у Чачак. Костић Павлина из Призрена, која од 1999. године живи у Чачку, казује да се ова обредна радња код њих звала „амкање“. Кроз кувано неољуштено јаје иглом се провуче конац чији се други крај веже за оклагију коју изнад стола или софре држи домаћин. Обичај се одвијао у вечерњим сатима, на Прочку, како се код њих зову Покладе, када се скупе сви чланови породице. Домаћин заврти јаје у круг, а деца се такмиче које ће га од њих устима ухватити. Верује се да ће оног коме то пође за руком у наредном периоду пратити срећа и да ће бити здрав и напредан. Јаје из дечјих уста узима домаћин, ољушти и расече по ширини на пола. У једну половину беланцета сипа вино тако да сви укућани попију помало. Након тога се делови преосталог јајета поделе на онолико делова колико има деце у породици како би свако дете појело помало. Верује се да се животна енергија јајета на тај начин преноси на људе. Након ритуалног једења једни другима су опраштали све замерке и неспоразуме, а након тога приступали покладној вечери. Од посебног је значаја што су Срби расељени из Призрена у Чачак овај обред у изворном облику донели са собом и што га спроводе све до данас.

Сви Призренци веома радо причају о овом обреду. Посебно истичу да се ова магијска радња највише одржала у старим градским породицама. То је и један од разлога због којег многи настоје да и у новој средини одрже и сачувају овај обичај.

Обредне поворке

„Људи носе маске и маскирају се из различитих побуда и намера. Преображење човека помоћу одеће, промене лика и понашања у времену и простору, дефинише и његову улогу у друштву као *homo symbolicum*. Одећом је човек одредио себе као припадајућег култури, а маскирањем је надградио свој однос према боговима, демонима, покојницима, космичком простору, а потом је изградио комуникацију с пријатељима и друштвом.“⁶⁸

Најчешћа варијанта покладног ритуала јесте маскирање и симболичко обилажење домаћинстава. Весна Марјановић види повезаност структуре покладних ритуала и поворки на подручју Србије са карневалима медитеранске и средње Европе.⁶⁹ За Мирјану Прошић покладне поворке представљају остатак паганских ритуала и свечаности. Непристојно и ласцивно понашање у свадбеном покладном церемонијалу представља „екстатичко средство за

68 | Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 11.

69 | Исто, 115.

стицање мистичне снаге⁷⁰. У том случају се агресиван човеков нагон успешно каналише на друштвено прихватљив начин.⁷¹ По Фрејзеру, обреди са наглашеном сексуалношћу углавном се схватају као магија плодности.⁷²

Током читаве покладне седмице, а посебно на Белу недељу, селом су се кретале маскиране поворке које су обилазиле изабрана домаћинства увесељавајући укућане. Реч је о пролећним маскираним поворкама које су уско везане за традиционалну европску културу. У својој обредној пракси бројни народи у нашем окружењу поседују оне ритуале у којима доминирају маскиране поворке. Покладари нису посећивали домаћинства која су те године у жалости.⁷³ Ова појава је и данас присутна у свим местима чачанског краја у којима је још увек жива обредна пракса везана за Белу покладну недељу. Учесници су, заузврат, од домаћице добијали различите дарове. Због таквог расположења и учесника и посматрача обреда, Душан Бандић овај празник назива „даном доброг расположења“.⁷⁴ У изворном облику учесници у обредном опходу углавном су били мушкарци. Они су према унапред договореном сценарију на нивоу одређене групе којој су припадали, добијали и мушке и женске улоге.

У току спровођења опхода од посебне је важности комуникација између особа које се маскирају и које уз игру, песму и глуму спроводе обред и оних у чија домаћинства они долазе. Немогуће је повући јасну границу између ове две стране, јер и једни и други суштински учествују у обреду. Весна Марјановић наводи да у „том контексту извођачи и публика чине једну хомогену целину играказа“.⁷⁵ Обредна радња спроведена прерушавањем, одређеним покретима и радњама, песмом, свирком, вриском или изговарањем одређених речи представља вид народног театра. Све то Л. Костић назива „народним глумовањем“.⁷⁶

Најчешће су поворке представљале личности из свадбеног церемонијала, у првом реду младу, младожењу, девера и старог свата. У селима Жаочани и Качулице, поред младе и младожење, посебан значај имали су ликови маскираних зетова који су збијали шалу и тако преузимали примат у обреду. Они су били одевени у женску одећу (сукње, блузе, кецеље, ташнице), док су на глави носили купасте капе израђене од картона на којима су залепљене порнографске новинске фотографије. Око врата су, као огрлицу, често носили

- 70 | Мирјана Прошић-Дворнић, „Теоријско хипотетички оквир за проучавање поклада као обреда прелаза“, *Етнолошке свеске* 1, Београд, 1978, 39.
- 71 | Исто.
- 72 | Драгослав Антонијевић, *Дромена*, 83.
- 73 | Мирјана Прошић-Дворнић, „Покладни ритуал“, *Балканолошки институт*, књ. 2, САНУ, Београд, 1984, 152.
- 74 | Душан Бандић, *Народна религија у 100 појмова*, Београд, 2004, 313.
- 75 | Весна Марјановић, *Структура играказа и народно глумовање у обредној пракси у Србији*, 73.
- 76 | Л. Костић, „Народно глумовање“, *Гласник Земаљског музеја*, V, Сарајево, 1893, 357–368; Весна Марјановић, *Структура играказа и народно глумовање у обредној пракси у Србији*, 74.

нисуку љутих папричица. Њихова главна улога је да, подражавајући шаливу улогу зетова у свадбеном церемонијалу, допринесу доброј забави како директних, тако и индиректних учесника у обредном церемонијалу. Све обредне радње су имале наглашене пародијске и комичне црте које су у највећој мери прожете еротским значењем.⁷⁷ Већина ових обредних елемената представљала је магију плодности.

У последње време учесници покладне поворке су углавном старија деца. Том приликом се најчешће маскирају у бабу, дебу и Циганку. Како нам је причала Велимирка Бранковић из села Жаочани, учесници опхода свраћају у дворишта својих комшија, обавезно улазе у кућу, ложе ватру, госте се, ударају дрвеним штапом по покућству и изводе шале. Плаше малу децу, а од домаћице траже да им плати како би отишли. Мештане села јако интересује ко су маскирани покладари. Поједини настоје да им се некако прикраду и открију маску како би видели право лице особе која им долази у кућу. Неки, на основу одевних предмета који употребљавају у маскирању, настоје да препознају и да се сете чије су блузе, сукње и капе у питању. Читавог дана, након што покладари оду, укућани заједно са својим комшијама одгонетају ко су били маскирани гости.

Мушкарци су се маскирали у младу. Облачили су венчанице истичући женску линију тела. На глави су обавезно носили бели вео, док им је лице било нападно нашминкано. Млада је веома често била са великим стомаком, симулирајући на тај начин трудноћу са циљем да се посредством хомеопатске магије изазове плодност поља којим ће проћи маскирана поворка. Мирјана Прошић-Дворнић бележи да је млада често представљана као да је већ родила, тако што је у наручју носила лутку.⁷⁸ И у селу Брђани код Горњег Милановца појављује се мушкарац маскиран у жену са бебом.⁷⁹ Ова појава се спорадично јавља и у неким чачанским селима. Улога плодности је појачавана чињеницом да се обредни церемонијал одиграва на самом почетку нове аграрне године, када предстоје веома битни пољопривредни послови. Обично се за младожењу бирао мушкарац који је растом нижи од младе и који је углавном „свечаније“ обучен. Младожења је често у руци носио штап, желећи да се на тај начин представи као старији човек. Сви ови елементи су имали забаван карактер са циљем да изазову смех, шалу и добро расположење. Овако маскиране младенце пратило је непристојно, некада и крајње разуздано понашање. Два су основна разлога – да се представе елементи плодности и да насмеје и забави. Дан пред почетак поста праћен је кулминацијом раскаланих елемената у понашању током опхода маскиране обредне поворке.

Свадбени церемонијал са сличним елементима већ дуго низ година забавља мештане села Остра. Главни учесници у обреду су, пре свега млада и младожења, маскирани, али не тако да их нико не може препознати. Њима

77 | Мирјана Прошић-Дворнић, *Покладни ритуал*, 152.

78 | Исто.

79 | Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 124.

то, додуше, и није главни циљ. Спроводећи традиционалне обредне елементе и сами се добро забављају и веселе. Овакав свадбени церемонијал праћен је и живом музиком. За ту прилику се ангажују момци из села који умеју да свирају неки од инструмената, хармонику пре свега. Стари Островац Војо Анђелић годинама, иако не зна да свира, у обредном церемонијалу преузима улогу бубњара. Бубањ сам прави од старог бурета и у њега лупа скрећући на тај начин посебну пажњу присутних. Велика бука у обредном церемонијалу има за циљ да одагна негативне силе и зле демоне што даље од дома који маскирана поворка посећује. Поред бубња, у овом обредном церемонијалу буку производе још и звона, која носи већи број покладара који производе велику буку када се приближавају нечијој кући. Уз музику се маскирани покладари и посматрачи веома често ухвате у коло, тако да сви заједно постају активни учесници обредног церемонијала.

Вук Караџић је оставио веома значајне податке о покладним сватовима из Рисна које данас можемо упоређивати са записима осталих истраживача, као и са стањем обичаја у данашњем времену. Учесници обреда које су називани сватовима били су искључиво мушкарци који су се облачили у мушке и женске хаљине. „Један од њих узме невесту за руку као дјевер, па онако иду од куће до куће и просе јаја, а пред вече дођу на пијацу где се готово сви варошани искупе. Дјевер се ондје с невестом поклања пред старјешинама и с њоме поигра, па онда невеста дохвати чешљем људе до косе и попа до браде, те је дарују новцима, и од овога свега они послуже готове вечеру и чаше се.“⁸⁰ Маскирање у свештеника је чест случај, поготово када обредни сценарио представља свадбени церемонијал. Овим путем се маскиране поворке приближавају хришћанским прописима, у овом случају Светој Тајни Венчања. Венчање је требало да посредством хомеопатске магије произведе слично дејство, односно да у наредном периоду буде што више склопљених бракова. У селу Остра поједини родитељи који имају нежењене синове сами позивају маскиране покладаре да сврате у њихово двориште. Том приликом су се могли чути полушаљиви, али ипак озбиљни коментари: „Хајде, хајде, да ове године засвира и пред нашом кућом, да и ми доведемо снају.“

У већини драгачевских села још увек је спорадично жив обичај маскираних сватова. Често тим поворкама недостаје масовност, али су млада, младожења, деда и баба углавном присутни. У Гучи је 1937. године организован покладни церемонијал са свим свадбеним елементима. Централне личности су били младожења, кога је представљао старији мушкарац у летњој народној ношњи са шубаром на глави и млада, коју је глумио млађи мушкарац одевен у белу хаљину, са венцем и велом на глави и огрлицом од љутих паприка. Девер је био млађи дечак, а свештеник мушкарац са брадом одевен у црну одежду, са шеширом на глави и крстом око врата. Остали су били прерушени у Цигане, просјачке и разна плашила. Занимљива је била појава једног учесника који је носио браду и дуге вештачке бркове на чијој је једној страни била затакнута

80 | Вук Стефановић Караџић, *Живот и обичаји народа српскога*, 23.

свећа. Свадбену поворку су увесељавали маскирани музиканти који су свирали виолине и гајде.

Последње деценије поново оживљавају маскиране поворке међу којима има остатака свадбеног церемонијала. Од драгачевских села још увек су очувани обичаји везани за Белу покладну недељу у Дупцу, Дучаловићима, Негришорима, Котражи, Каони, Зеокама и Горачићима. Често се у овим местима маскиране поворке називају „сватовима“. Петар Костић је у селу Негришори пронашао податак да се овај обредни сценарио назива и „дивља свадба“.⁸¹ Данас се у овом селу организују мање групе покладара који се маскирају у бабе, Циганке и просјаке који, када падне први мрак, обилазе куће и прикупљају дарове. Свој долазак најављују лупањем штапом у неки метални предмет. Мештани овако маскиране особе називају „плашилима“ и радо их примају у своје двориште где их чисте храном и пићем. Остали учесници у обреду прекривали су лице разним тканинама, најчешће беле боје, преко које су цртали образе, веће, уста, браду, бркове и наглашене зубе. Некада су лице прекривали картоном на који су лепили браду и бркове од кудеље или кучине. На тело су облачили старе, поцепане и преврнуте одевне предмете, углавном намењене супротном полу. Мушкарци су се најчешће облачили у женске хаљине, мада је било случајева када су се жене маскирале у неки од мушких ликова.

Занимљива је појава да су се чачанским улицама тридесетих година прошлог века на Белу недељу кретале маскиране свадбене поворке. На челу је ишао намаскирани свештеник који је на глави имао камилавку, док је у руци носио крст и кадионицу. Свештеник је успут венчавао младенце, док су се остали учесници обрета веома слободно и разуздано понашали. Том приликом су се чуле веома ружне и непристојне речи. Поворка је свраћала и у кафане. Након венчања свештеник је водио коло, док је у камилавку скупљао дарове.⁸²

Често се обредна поворка маскираних покладара доводи у везу са додолама. Недавно су поједини испитаници у Петници и Жаочанима на тему Покладне недеље причали о обичајној пракси везаној за молитву да падне киша. Ипак, Милица Стевановић тврди да су у њеном селу покладари у свом опходу певали песму „Ој, додо, ој, додоле“. Слична појава забележена је и у чачанском селу Вујетинци.⁸³

Према Петру Ж. Петровићу на Белу недељу се „облаче“ и „гараве“ комендијаша, а од XIX века углавном су се маскирали сиромашнији становници. У жељи да остану непознати, учесници су се тајно маскирали у натприродна бића, звери или домаће животиње. Поједини су се чак представљали као откупљивачи робља.⁸⁴ У краљевачком селу Јарчујак, „мачкаре“ су практиковали због здравља

81 | Петар Костић, *Годишњи обичаји у Драгачеву, околини Чачка и Горњег Милановца*, 53.

82 | Жив. Гл. Алексић, *Један ружан пример*, 136.

83 | Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 126.

84 | Петар Ж. Петровић, *Живот и обичаји народни у Грузи*, 236–237; Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 120.

и терања злих духова из села, али и због тога што се том приликом омладина добро забављала.⁸⁵

За разлику од свакодневног живота, понашање које се у покладном ритуалу препоручивало било је у његовој тоталној супротности. Разузданост и ласцивност су у највећој мери доминирали ритуалом чија се еротска садржина може протумачити стимулацијом плодности. Слободно понашање у току извођења покладног свадбеног ритуала „може значити приказивање и наглашавање управо те скривене димензије сексуалних односа у реалном животу, чиме она стиче легитимност у току ритуала“.⁸⁶

Имајући у виду да култура не почива само на *замисљеном реду*, онако како би требало да буде, већ и кроз *остварени ред*⁸⁷, долази до великог одступања између друштвено прихватљивог и стварног модела понашања. Прокламовани морални кодекс у извесној мери пада у сенку када се детаљније и реалније сагледа стварна свакодневница. Реч је о раскораку *између прописаног и оствареног*.⁸⁸ Покладе су, као време *дозвољених слобода*, идеално време опуштања и побуне против строгих моралних прописа који интерес појединца подређују интересима заједнице. Разузданим понашањем дају се легитимност и слобода нагонским поривима, али и допринос у рушењу постојећих норми спољашњег света.

Маскирање, маске, костими, реквизити

„Маска је магијски реквизит у народним обредима, помоћу кога маскирани треба да се ослободи своје личности и добије магијску моћ у прогањању злих духова и демона који пакосте људима у време кад Сунце побеђује сурову зиму.“⁸⁹ Она припада свим епохама и свим народима света. Маску и потребу за прерушавањем познају све заједнице света које је употребљавају приликом извођења разних магијских и забавних манифестација.

Маскирањем човек добија лажни лик, тако да чином трансвестије скреће пажњу на неког другог, неког ко није он сам. Маском се појединац привремено преображава у неко друго биће.⁹⁰ Истовремено, маска представља

85 Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 124.

86 Мирјана Прошић-Дворнић, *Покладни ритуал, на примеру шумадијске варијанте покладних ритуала*, 155.

87 Klod Levi-Stros, *Strukturalna antropologija*, Beograd, 1977, 48; Мирјана Прошић-Дворнић, *Покладни ритуал*, 154.

88 Мирјана Прошић-Дворнић, *Покладни ритуал, на примеру шумадијске варијанте покладних ритуала*, 155.

89 Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, *Српски митолошки речник*, 298.

90 Бојан Јовановић, „Маска и лице“, *Гласник Етнографског музеја, бр. 69*, Београд, 2005, 12.

граничну категорију која одваја непознато и тајанствено од познатог и јавног.⁹¹ Комбинацијом маски, адекватног костима уз реквизите и магијске радње употпуњује се слика обредног церемонијала везаног за све обредне поворке, али и за Белу покладну недељу. Маска у обредном церемонијалу добија идентитет привременог важења, „она отвара за оног ко је носи нов слободан простор за радњу, нова правила и обавезе, специјалан кодекс посматрања, привилегије“.⁹² Наступа процес прилагођавања на нове друштвене захтеве које доноси нова улога „друге личности“.

Свака особа је избору маске прилазила веома пажљиво. У већини случајева изабраном маском човек је у великој мери откривао другу страну своје личности или неке скривене и за околину непознате особине. У сеоским срединама изради маски се посвећивала мања пажња него у градовима. Сељаци су најчешће користили оно што су већ имали, као што су животињска крзна и рогови, реквизити везани за пољопривреду и сточарство или изврнуте одевне предмете и детаље из покућства.

Изради маски у градовима посвећивана је знатнија пажња и маштовитост. Појединци су занатлијама и умешнијим људима плаћали израду жељене маске. Касније су се и у радњама појављивале готове маске, а то је директан утицај западних, католичких земаља. На Белу недељу 1931. године у Чачку је организована покладна свадба која је према изгледу учесника донекле личила на праву. Поједини учесници су носили необичне шешире и разне цетове на глави, док је већина била одевена у делове народне ношње. Неки су уз везену кошуљу, фермен и опанке носили кравату и припасану кецељу. Млада и младожења су на себи имали одећу која је подсећала на врањанску народну ношњу. Неки су били представљени као просјаци, а било је и оних који су пуцали из пушака. Овај церемонијал је био веома масован, на њему је учествовало на стотине људи, а било је и оних који нису носили маске и костиме и који су се као случајни пролазници придруживали церемонији.

Између два светска рата у Чаку је на Белу недељу организовано такмичење за најоригиналнију маску. Тако је 19. марта 1932. године у хотелу „Касина“ организован маскенбал на коме је учествовало 38 такмичара. Том приликом прву награду је освојила Драгица Миливојевић која је носила хаљину, капу, огрлицу и наруквицу од кукурузних кокица. Оригиналности ове маске допринео је и бели голуб који јој је стајао на рамену и петао „цврцин“ кога је девојка носила у рукама. Стари Чачани су ми причали да је овакав несвакидашњи костим изазвао посебну пажњу код публике и да се о њему дуго причало.

Међу најстаријим маскама које су се употребљавале у покладним ритуалима свакако су зооморфне и антропо-зооморфне маске. Оне су одувек биле у директној вези са аграрном заједницом и култом плодности. Представити неку животињу значило је успоставити блискији однос са њом, што је имало

91 | Е. Канети, *Маска и моћ*, Графички завод Хрватске, Загреб, 1984, 321.

92 | Драгослав Антонијевић, *Дромена*, 85–86.

за циљ обезбеђивање напретка и плодности стоке, али и заштиту од њиховог негативног физичког или магијског утицаја. Маске са ликом неке животиње могле су бити и у директној вези са култом предака. Веселин Чајкановић овакве маске доводи у везу са задушним данима када учесници своје тело прекривају животињским атрибутима.⁹³

Некада су маскирани покладари носили уштављена крзна дивљих животиња која су често представљала ловачке трофеје. На покладној свадби, организованој 1937. године у Гучи, учесници су носили лобање и рогове разних животиња натакнуте на мотке.

Српска традиционална култура потребу да се лице нагарави или обоји црном бојом доводи у контекст са реинкарнацијом душа предака и демона доњег света. Црна боја лица се најлакше добијала мазањем чађу, материјом која се у култури наших предака повезивала са оностраним дејствима. И гарављење лица представља врсту маске, јер „Маска је и оно што се нацрта на лицу, сваки знак који помаже промени понашања и доприноси извођењу замишљеног“.⁹⁴

Некада су се учесници обредних поворки у селима Граб и Горачићи маскирали у неке од домаћих животиња, најчешће коња, овна и вола. Фамилија Ружићи је специјално за ову прилику чувала велике рогове од свог *вола-дешњака*, који је некада важио за најјачег у селу. Вероватно да се овом обредном радњом желело *сличним произвести слично*. Жеља за напретком стоке подједнако је присутна, као и потреба да се једно домаћинство представи у најбољем светлу. Сличну обредну праксу налази Петар Костић у селу Зеоке где су се маскирали у коње и бикове.⁹⁵ У Гучи су у првој половини прошлог века у обредном церемонијалу биле у употреби кости лобање појединих домаћих, али и дивљих животиња. Највероватније да овакве обредне поворке воде порекло од ловачких обреда које су временом замењене маскама домаћих животиња.⁹⁶ Временом се занемарује изворност значења ове појаве, тако да употреба животињских атрибута добија забаван карактер.

Веома занимљиве податке о маскирању у свештеника оставио је Петар Ж. Петровић.⁹⁷ Онај који је био маскиран у свештеника покривао је лице куповном маском од папира (лофром). На глави је носио камилавку, а преко леђа црни огртач. Са собом је носио књигу коју је држао наопако, као и тикву са водом и босиоком. Тако је опонашао попа који иде селом и свети водицу, док је у тикву прикупљао новац. Са собом је водио једног дечака који је представљао манастирског ђака. У тој групи су била два прерушена мушкарца од којих је један представљао младу, а други младожењу. Испред њих је, у народној ношњи,

93 Веселин Чајкановић, *Неколике опште појаве у старој српској религији*, 192.

94 Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 266.

95 Петар Костић, *Годишњи обичаји у Драгачеву, околини Чачка и Горњег Милановца*, 53.

96 Исто, 54.

97 Петар Ж. Петровић, *Живот и обичаји народни у Грузи*, 236–237.

ишао чутурџија који је носио венцем од паприке окићену чутуру у којој је била слана вода. На крају покладне групе ишла је баба са корпом сакупљајући јаја, сир и сланину. Ова група је у свакој кући обављала чин венчања. Између два рата у већини чачанских и драгачевских села у представљању покладног свадбеног церемонијала била је обавезна улога свештеника одевеног углавном у црну одежду, са брадом и крстом око врата.

Било је случајева када су се, као у околини Аранђеловца, маскирали и у медведа, вука и јајца.⁹⁸ Сличну обредну праксу пронашла сам у неким драгачевским селима (Дубац, Горачићи, Котража и Зеоке), али се она седамдесетих година прошлог века изгубила. Десанка Николић, на основу истраживања из 1951. године у Горњем Дупцу, бележи да су комендијаши најчешће представљали сватове са младом и младожењом. Том приликом мушкарци су се преодевали у женску (забрађивање у мараме, облачење у женске кошуље), а девојке у мушку одећу (облачење у мушке чакшире и стављање бркова и браде од кучине). На лице су стављали нагарављене картонске маске на које су уместо зуба лепили зрна пасуља. Сви учесници су носили стару и дотрајалу обућу, односно „кондурчине“, како су их звали мештани. У рукама су обавезно носили штап, којим су лупали и производили буку, и торбу у коју су прикупљали дарове. Праву слику ових маски употпуњавало је разуздано и веома бучно понашање.⁹⁹

Мештани села Остра маскиране покладаре зову „плашила“. И данас се, као и ранијих година, сви који желе да учествују у обреду сакупе у једној кући како би се договорили о правцу кретања кроз село. Том приликом су тачно утврђивали у која ће домаћинства свраћати. С обзиром да је село разбијеног типа маршрута је била прилично дуга, јер је требало обићи неколико заселака. На основу усменог сценарија договарају се о улогама, односно бирају особе које ће представљати младу, младожењу, музиканте и остале званичнике покладне свадбе. Сви маскирани у овом церемонијалу припадали су групи антропоморфних ликова. На Белу недељу, у јутарњим сатима, сви учесници долазе на договорено место (одабрану кућу), доносе са собом своје маске, преобуку се и уз песму, музику и галаму крећу. Особе које су на себе узеле улоге младенаца били су ожењени мушкарци (обојица имају по троје деце). Главни организатор и вођа групе била је особа са улогом младожење из чије је куће кретала поворка. Да би општа слика била што занимљивија и смешнија одабрано је да млада буде знатно виша од младожеље. Она је била одевена у белу венчаницу, док је на глави носила венац са велом којим је прекривано лице. На рукама су јој биле беле рукавице, а на ногама сиве цокуле. Лице младе је било упадљиво нашминкано, а груди и велики стомак посебно наглашени. Младожења је на себи имао тамномодно чоухано народно одело и белу кошуљу. На глави је носио шајкачу, а на ногама вунене сиве чарапе и гумене опанке. У руци је држао штап. Младенци су се на овај начин маскирали од 2002. па до 2009. године. Остали учесници су се

98 | Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 122.

99 | Десанка Николић, *Горње Драгачево, етнолошко проучавање културних промена*, 85–86; Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 122.

маскирали на најразличитије начине. Главе су покривали белим крпама исецајући отворе за нос и очи. Веће, уста и образе су цртали и упадљиво бојили црном и црвеном бојом. Обично су преко ове маске носили разне капе и шешире. Тело су прекривали белим чаршавима. У току опхода или у току играња у колу многи учесници су се кривили, изигравајући телесне недостатке. Такав је био и сам младожења. Особе задужене за свирку нису биле маскиране.

У процесу маскирања лица, поред црне, у великој мери је заступљена и бела боја. У етнолошкој литератури је често навођена симболика беле боје. Тако Сенка Ковач каже да се „бела боја налази на почетку и завршетку дневног живота и света... бела боја била је првобитно боја смрти и оплакивања, боја духова...“.¹⁰⁰ У покладном ритуалу углавном преовлађује бела боја. Осим вела и венчанице већина маскираних употребљава белу боју за прекривање лица и тела. У покладном ритуалу употребљавана је и црна боја која, осим симбола доњег света, представља „симбол хладног и негативног и повезује се са исконским тминама и првобитним недиференцираним стањем“.¹⁰¹ У извесној мери је заступљена и црвена боја коју можемо довести у везу са здрављем, напретком и срећом или јој можемо приписати заштитну улогу.

Употребом белог венца и вела наглашен је статус младе у ритуалу, ако се има у виду да је вео у нашем културном простору еквивалент невести¹⁰² и да је у покладном, као и у истинском свадбеном, церемонијалу у служби обреда прелаза.

Веома честа појава у оквиру антропоморфних маски представља лик бабе. Може се рећи да се она јавља свуда и да је њена употреба у временском низу веома дуга. В. Чајкановић, М. Будимир, В. Матић, С. Зечевић и Д. Антонијевић се слажу да је у лику бабе садржана реинтерпретација митског претка, Велике мајке, Шумске мајке, прародитељице.¹⁰³ По Чајкановићу, она представља демона вишег степена или старинско божанство пољске плодности.

У Бечњу су се до Другог светског рата појединци маскирали у коња. Овако се, магијским путем, животна снага и енергија животиње преноси на људе, усеве и стоку. Спорадично су се појављивали појединци који су у руци носили дрвену маску са ликом коњске главе чија се доња вилица могла померати. Данас у овом селу то раде само мање групе старије деце прерушене у „плашила“, које се крећу у вечерњим сатима, почев од четвртка па до недеље пред сам Васкршњи пост. Првобитно су се маскирали искључиво мушкарци, док у последње време у обреду могу учествовати сви, без икаквог ограничења.

Слична појава је забележена и у селима Лозањ и Рошци. Обредну поворку у овим местима називају „Циганима“, а њу су чинили баба, деда, грбавац и

100 Сенка Ковач, *Маска као знак*, Београд, 1996, 165.

101 Исто, 166.

102 Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 265.

103 Веселин Чајкановић, *Неколике опште појаве у старој српској религији*, 167–228; Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 264.

Циганке које су водиле коња направљеног од вратила.¹⁰⁴ Према народном веровању сврха овако маскираних учесника било је напредовање сваког посла, плодност поља и стоке.

Према казивању Драгана Бараћа, старог Чачанина, Цигани су у самом граду пре Другог светског рата организовали „дивљу свадбу“ са свим званичницима. На крају свадбене поворке, као вид изненађења, ишао је медвед, мало на четири, а више на две ноге. Овако маскирани су обилазили угледније куће у граду настојећи да прикупе што више дарова. Испред кућа су певали свадбене песме, играли коло, вршталли и задиркивали младу, која је у наручју носила лутку. Нехумано се понашајући према животињи, терали су је да иде на две ноге, да игра уз музику и пије ракију. Медвед је био обучен у старе женске хаљине, док му је глава била забрађена марамом. Један од учесника у овој обредној поворци у руци је носио певца који је био ошамућен пошто су му претходно давали ракију. Певац је требало да употпуни представу о свадбеном церемонијалу како би целокупна представа била што веродостојнија.¹⁰⁵

Старији житељи варошице Мрчајевци и данас памте да су се некада појединци маскирали у коња, а Петар Костић тврди да су неки на себе узимали и лик магарца.¹⁰⁶ Овај обичај је био присутан у првој половини XX века, али се у каснијем периоду изгубио. Деведесетих година прошлог века било је спорадичних покушаја маскирања у поједине животиње међу децом школског узраста. Данас се млађи житељи маскирају у бабе, Циганке, вештице и друга плашила. Крећу се по улицама, свраћају у изабрана домаћинства, забављају укућане и заузврат добијају дарове. Због прикупљања поклона обавезно носе у руци неку торбу, најчешће ону плетену од прућа.

Често су, поред маскирања, у поједине животиње у покладној поворци учешће узимале праве животиње, најчешће коњ, магарац, пас, петао. У селу Атеница¹⁰⁷ је 1930. године организована покладна свадбена церемонија са учешћем свих релевантних званичника. Барјактар је, са белом маском на лицу и црном шубаром на глави, носио заставу на чијем се врху копча налазила представа петла. Стари сват је, са црном дугом брадом, белим плаштом преко леђа и мотком у руци, јахао магарца. Младенци су били одевени у народну ношњу, с тим што је млада на глави носила бели вео, а младожења преко лица маску. Особа која је имала улогу зета преко лица је носила маску, на глави

104 | Према упитницима ЕАЈ записали Драгомир Антонић и Жељка Шкорић; казивачи су били Милан Ђоковић, Душан Милић, Живка и Владимир Обућина. Преузето од: Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 126.

105 | Иста група Цигана обилазила је градска домаћинства и оним данима када су те породице славиле своје крсно име. Том приликом се нису маскирали, већ су се свечаније облачили, свирали виолину и хармонику и певали свечарске песме. На тај начин су домаћину честитали славу, а заузврат били добро угошћени и даривани.

106 | Петар Костић, *Годишњи обичаји у Драгачеву, околини Чачка и Горњег Милановца*, 54.

107 | Атеница је данас саставни део Чачка.

велику зетовску капу, а у рукама пушку. Остали учесници, па и хармоникаш, били су маскирани тако да им се лица нису никако могла видети, док је већина носила мотке.

Шездесетих година прошлог века у Ариљу је професор српског језика Драгутин Јелесијевић-Јелцо¹⁰⁸ за Белу покладну недељу организовао једну веома занимљиву вожњу. Упрегао је маскираног магарца у двоколице на којима је са маском на лицу седео, док су око њега остали учесници ударали у даире, певали, подврискивали и веселили се. Овој обредној поворци придруживали су се Цигани који су помагали у свирци и песми. Магарац је био посебно маскиран – на телу је имао женске одевне предмете. Глава магарца је била забрађена марамом, а око врата су му биле везане разнобојне кићанке. Покладна поворка се заустављала испред појединих занатских радњи (грнчарских и лицидерских), где су их власници честили храном и пићем. Лицидери су деци делили своје слатке производе.¹⁰⁹

У селима Рајац и Трнава постојао је обичај по коме су се за покладни ритуал појединци маскирали и у вука. Ипак, маска вука се у много већој мери употребљавала од Божића до месојеђа, односно у поворкама вучара. Ако изузмемо могућност да су казивачи погрешно временски одредили употребу маске вука, могуће је да се ради о њеном коришћењу све до Беле недеље. С обзиром да је вук животиња која је тесно повезана са низом балканских и српских култова и која је одувек представљена као велика човекова опасност, могуће је објаснити учешће маске вука и у покладном ритуалу.

Ипак, најзаступљенија маска у покладном ритуалу свакако је представа младе и младожење. И Весна Марјановић бележи занимљиве податке из појединих чачанских и ивањичких села, када су учесници обреда гаравили лице, а на главу стављали маске од тикве са брадом од беле вуне. Облачили су се у дроњаве и преврнуте блузе, док панталоне нису смеле бити поцепане. Народ је сматрао да се ово чини због здравља, плодности и забаве.¹¹⁰ У Заблаћу и Вапи покладари су на главу стављали избушену и очишћену тикву. Употреба тикве у обредне сврхе веома је распрострањена у читавој Европи, па и код нас. Могуће је да магијска улога ове биљке почива у великом броју семенки које симболизују плодност.

И у Чечинама код Ивањице прерушавали су се помоћу старе одеће, белих панталона и поцепаних опанака. Са собом су носили вратило и торбу.¹¹¹ Сличну обредну праксу имају и мештани села Медовине код Ивањице. И они су у свом покладном опходу носили торбу и вратило. Обред се одржавао до седамдесетих

108 Драгутин Јелесијевић Рус је после Другог светског рата проглашен информбировцем.

109 Прота Јово Лукић посматрао је овај обред када је службовао у Дљину код Ариља.

110 Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 124.

111 Исто.

година прошлог века када се, због велике миграције становништва, изгубио. „Одоше људи, одоше и страшила.“

У Прањанима су маскирани учесници облачили стару одећу, правили грбе на леђима, огртали кожухе, а на лице стављали браду и бркове од вуне и кучине.¹¹² Како тврде бројни испитаници, слични видови маскирања били су и у другим селима горњомилановачког краја, у првом реду у Коштунићима.

Одевни предмети су веома важан сегмент у прерушавању покладара. И свакодневна одећа, употребљена на разне начине, у обредном ритуалу добија посебан сакрални значај, док особа која је носи добија нови лик. Одећом се постиже инверзија пола, али и социјалног статуса. Поједини делови одеће се облаче обрнутим редом од уобичајеног или се поједини делови тела прекривају одећом намењеној за друге делове (интимна одећа облачи преко блузе, панталона или капута, чарапа се ставља на главу или се сукња облачи као блуза). У ту сврху најчешће се користи стара, поцепана и закрпљена одећа, преврнута одећа од крзна, делови текстилног покућства, народна ношња или само поједини њени делови. Последњих деценија у покладном прерушавању користи се радна одећа, али и униформа, погодна за пародијско-гротескне приказе.

Посебан значај у покладном ритуалу одувек је имала стара и похабана одећа. У етнолошкој литератури распрострањено је мишљење да тако маскиране особе представљају инкарнацију душа предака. Стара одећа је асоцирала на „трулеж, мртве у њиховим гробовима, односно одржавала је физичко поимање смрти, душа је, као метафизички облик била инкарнирана у лику оног којег маскирани представља“.¹¹³ Особа у дроњавом оделу, према К. Мојлију (К. Meuli), представља „појаву распадања леша“, па се у њима инкарнирају покојници и подземна божанства.¹¹⁴ Отуда и веровање да ради среће, напретка и здравља сваког госта, поготово оног у старом и поцепаном оделу, треба добро дочекати.

У новије време употреба старе одеће у прерушавању добија сасвим нови контекст. Њена употреба је у директној вези са навикама насталим у одређеној друштвеној заједници, али и са жељом да постизање новог лика буде без материјалних издатака. У сеоским срединама готово да нико није био спреман да за потребе прерушавања уложи било каква средства.

Крзнена одећа је, поред примене у коледарским поворкама, веома заступљена и у прерушавању за потребе покладног церемонијала. Дубљом анализом употребе одевних предмета од крзна може се закључити да та потреба има веома дубоку симболику и да сеже у прастара времена. Оваква одећа у митолошком погледу у вези је са култом предака. Ипак, за употребу овакве одеће у покладном ритуалу од пресудне је важности занимање становника и чињеница да су за потребе одевања вуна и крзно били у великој употреби.

112 | Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 125.

113 | Исто, 274.

114 | К. Meuli, *Schweizer Masken*, Zürich, 1943, 25, 44; (преузето од: Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, 274).

Карактеристична је и употреба ергоморфне маске која се користи како би порука маскиране особе била што јача. На маскенбалу одржаном 2004. године у Чачку представљени су Карађорђе и девојка у белом костиму која носи макету цркве Покајнице. Овом групном маском представљен је зачетак српске државности као сегмент националног идентитета.

На комплетну слику покладног ритуала, поред маске и костима, у знатној мери утичу и реквизити које употребљавају њени учесници. У већини случајева се ради о предметима који су у свакодневној употреби, али који у церемонијалу добијају сасвим нову улогу, јер постају део *замишљеног простора*.¹¹⁵ Најзаступљенији реквизит у покладном ритуалу је звоно. Готово да је немогуће организовати покладну поворку без употребе неколико звона и меденица чија је улога да најаве њихов долазак. На овај начин симболично се најављује и долазак бића *доњег света*, који у покладном ритуалу имају посебну улогу и значај.

Од осталих реквизита требало би поменути мотке, метле, преслице и вретена, шерпе, лонце, торбе, бисаге, цакове, српове, буклије, па и извесне биљке. Свака већа група маскираних покладара са собом је водила најмање једног музичара који је требало да свира, пева, забавља присутне и најављује долазак поворке. Најчешће се свира на хармоници, виолини, добошу, а некада и на гајдама и контрабасу.

Данас се у селу Остра, након завршеног опхода, сви учесници госте прикупљеним даровима. Имајући у виду да су учесници обреда млађи људи, дружење се настављало песмом, свирком и весељем до касно у ноћ. Веселу се том приликом придружују и остали мештани који нису учествовали у редовном покладном ритуалу. Многи маскирани се том приликом демаскирају како би се могли лепше и боље провести. Том приликом се завршава тајанственост маскираних учесника.

Дарови

Чајкановић тврди да је сакупљање дарова један од најважнијих послова свих поворки.¹¹⁶ Реч је о изнуђеним даровима који се дају особама чији је стварни лик скривен испод маске. Некада се веровало да покладари који обилазе куће представљају демоне и душе преминулих предака, тако да ће од тога како буду дочекани и даровани зависити будућа срећа и напредак читавог домаћинства. Данас више нико не верује да се испод маскираног учесника обреда крије душа преминулог претка.

Као што се на Беле покладе на трпези обавезно морало наћи јаје, тако је незамисливо да корпа у коју покладари сакупљају дарове буде без ове намирнице. У свим местима читавог Моравичког округа већина испитаника наглашава да покладаре најпре дарују јајима. Имајући у виду да је јаје од давнина сматрано

115 | Bronislav Malinovski, *Magija, nauka i religija*, Beograd, 1971, 46.

116 | Веселин Чајкановић, *Неколике опште појаве у старој српској религији*, 199.

извором живота,¹¹⁷ сасвим је разумљива потреба да се на почетку нове аграрне године „непознати“ гост дарује њиме. У сеоским срединама ова обредна пракса је до данас у већини случајева потпуно очувана. Некада домаћица покладаре дарује бареним јајима.

Веома често домаћица пред коледаре износи уштипке, крофне, разне квасне колачиће, јабуке и суво воће. Уколико су покладари одрасли мушкарци домаћин им поклања флашу ракије коју ће они уз свирку, песму и шалу попиту док буду обилазили сеоски атар. У новије време покладари се дарују бомбонама, чоколадама и осталим кондиторским производима. Некада је пред покладаре изношена и сланина, тако да и данас у Мојсињу и Остри обредна поворка кроз песму изговара: „Дајте сланине да не силазимо с планине.“ У овим селима данас нико не дарује сланину.

Имајући у виду да у већем броју случајева маскирана поворка представља елементе свадбеног церемонијала, имућнији домаћини их некада дарују и пешкирима, рукавицама, марамицама и чарапама. Особе маскиране у младу, младожењу и девера добијају боље и лепше поклоне. Некада су ти дарови настали као производ домаће радности, док се у данашње време купују у радњама. Овакав вид даривања спорадично срећемо у Остри, Бечњу, Мрчајевцима и Трепчи. Поред дарова које домаћини стављају у корпу, они обавезно угосте сваког поклада нудећи га свакојаким пићем (ракијом, врућом ракијом, пивом...). Пред покладаре се износи и храна (разна пецива и пите, млеко и млечни производи, а у новије време и колачи).¹¹⁸

У току теренских активности у селу Остра (2001–2009) запазила сам да су маскирани покладари посећивали и сеоске продавнице. Том приликом су од власника радњи добијали разне слаткише (крем банане, чоколадице, бомбоне, жваке, киндер-јаја) и воће (банане, мандарине и поморанџе). Одрасли су добијали пиво.

Обредно љуљање

У већини крајева Србије био је присутан обичај љуљања на љуљашци и окретања на витлу. Девојчице су се љуљале на љуљашкама, док су се дечеци окретали на витлу. Љуљање у покладном ритуалу настало је из потребе да се магијским путем утиче на род усева. Иначе, љуљање у пролеће требало је да позитивно утиче на род усева и конопље¹¹⁹, а њиме су се опонашале и месечеве мене.¹²⁰

117 | Стари Феничани, Вавилонци, Египћани, Келти, Тибетанци, Грци и Кинези сматрали су да је свет настао из јајета. Често су се у гробовима поред покојника могла пронаћи и црвено офарбана јаја.

118 | Породица Николић у Остри покладаре дочекује колачима које су за ту прилику наручивали у колачарској радњи у Чачку, док је домаћица у породици Белић припремила преко десет врста ситних колача.

119 | Петар Костић, *Годишњи обичаји*, 241.

120 | Петар Костић, *Годишњи обичаји у околини Зајечара*, 424.

Био је обичај да се читаве покладне седмице љуљају деца и омладина. Љуљашке су се везивале свуда, а веома често и у шуми, како би се и чобани могли љуљати. Петар Ж. Петровић је сматрао да се тих дана омладина љуљала због здравља.¹²¹ У Виљуши и Трнави старији нису баш толерисали када би се радно способна деца љуљала и проводила време у доколици. Ипак, у дане око Беле недеље љуљање је било не само дозвољено, већ и пожељно, тако да се на ову, за младе забавну, али за старије магијску, активност гледало са посебном наклоношћу.

Веома значајне податке о обредном љуљању оставиле су Милица Илијин¹²² и Анка Милошевић-Јанковски.¹²³ Љуљање је веома распрострањена обредна пракса и није строго везана за Белу покладну недељу, већ за већи број пролећних дана. Циљ ове магијске, али и забавне радње је да на самом почетку новог аграрног периода поспешу добар род усева, „да се жито љуља од рода“. Верује се да колико љуљашка полети увис толико ће порастати пшеница и кукуруз.¹²⁴

Обредне ватре

Некада је било распрострањено веровање по коме је време Белих поклада идеално за кретање ноћних демона, вештица и опаких сила, тако да је народ одувек предузимао разне превентивне мере како би заштитио породицу, стоку и усеве. Посебна пажња је посвећивана заштити деце, пошто се веровало да су она најподложнија негативним утицајима. Одувек је народ веровао у заштитну и чистилачку улогу ватре. Још је у VII веку забележена појава да су у славу паганских свечаности паљене пред кућама и на трговима велике ватре које су младићи уз вриску прескакали.¹²⁵

Народ је ватри, имајући у виду њена лустративна својства, одувек придавао посебан значај. Паљење обредних ватри представљало је најефикаснији метод против вештица. Најчешћи назив за те ватре, по Душану Бандићу, су „олалије“,¹²⁶ а по Петру Влаховићу „машале“.¹²⁷ Њихов циљ је био да допринесу срећи, здрављу и напретку целокупног домаћинства или да „чисте ваздух од

121 Петар Ж. Петровић, *Живот и обичаји народа у Грузи*, 236.

122 Милица Илијин, „Обредно љуљање у пролеће“, *Рад IX конгреса Савеза фолклориста Југославије*, Сарајево, 1963, 273–285.

123 Ана Милошевић-Јанковски, *Љуљање као катарзична радња*, Жива антика, Скопље, 1955, 156–160.

124 Драгомир Антонић, *Обичајник код Срба са народним календаром за 1998. годину*, 49.

125 Драгослав Антонијевић, *Дромена*, 100.

126 Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, 314.

127 Петар Влаховић, *Србија, земља, народ, живот, обичаји*, 288.

нечистих сила“.¹²⁸ Поједини испитаници у Остри, Мрчајевцима и Качулицама за покладне ватре кажу: „Нека се све пречисти. Палимо ватру, јер се ваља због здравља.“ Народ је веровао да се ватром може спалити свако зло, у првом реду болест, али и опака бића подземног света. Ватра симболизује сунце и жељу за његовим напретком у наредном периоду.

Велике ватре су се некада палиле на средишту села, већим раскрсницама или сабориштима. Ипак, најчешће су се палиле мање ватре око стоке или у самом дворишту домаћинства. И Даница Јанковић истиче да су у хомољском крају (Крепоље) паљене и колективне и појединачне ватре око које су учесници обреда играли коло.¹²⁹

У селу Остра још увек је жив обичај паљења покладних ватри. Ватру су најчешће палили индивидуално са циљем да сваки члан домаћинства, редом по старијештву, прескочи ватру, верујући да ће на тај начин спалити све болести и да ће укућани бити здрави у наредном периоду. Поједини ватру прескачу и по три пута, што се може довести у везу са хришћанским учењем и човековом потребом да и овим чином истакне веру у тројство као неку своју унутрашњу потребу. Нисам пронашла, иако су ватре паљене око стаја, да је неко у овом селу протеривао стоку преко ватре. У овом селу обавезно се палила ватра на оном месту одакле су обредне поворке покладара кретале и где су завршавале обилазак сеоских домаћинстава. Том приликом сваки учесник би по три пута прескакао ватру, што је добијало и забавни карактер. Након трећег прескакања ватре домаћица је сваког учесника мазала по лицу белим луком.

У мрчајевачкој породици Лазаревић памте да су некада палили ватру и поред ње само протеривали стоку. После Другог светског рата ова обредна пракса се изгубила. У већини подјеличких села још увек је жив обичај да се на Покладну недељу пале ватре око стаја и на њивама, али је ова појава више везана за пролећно спремање, а не за обредну праксу. Петар Влаховић бележи да су се ради здравља и напретка у неким местима и код муслимана палиле покладне ватре.¹³⁰

Заштитне радње

Некада је било веома распрострањено веровање да су вештице у време Белих поклада могле нанети велика зла човеку. Посебна опасност се односила на малу децу коју тих дана мајке ни дању ни ноћу нису остављале саме. Некада су у Горичанима тих дана жене остављале упаљене лампе како би светлошћу отерале вештице што даље од куће. Деца нису никако спавала сама, већ поред

128 | Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, 314.

129 | Даница Јанковић, „Драмски елементи у нашим народним орским играма и народна орска игра као драмски елемент народних обичаја“, *Гласник Етнографског музеја*, књ. 15, Београд, 1940, 85.

130 | Петар Влаховић, *Србија, земља, народ, живот, обичаји*, 288.

мајке или неког одраслог члана породице. Њу су том приликом гаравили по лицу. У Жаочанима и Качулицама гарављење су изводили угарком од бадњака који се у појединим породицама чувао затакнут за кућни рог. Тај угарак је, осим за Белу покладну недељу, употребљаван и када запрети опасност од „туче“ (града) или када је у питању болест неког члана породице.

У народу је постојало веровање да је у време Покладне седмице присутан Ђаво, тако да су се у складу са тим предузимале веома озбиљне мере заштите. Због тога су тих дана најстрожије избегаване воденице, јер је веома распрострањено веровање да ова митска бића у њима обитавају. Ђаво се у српској митологији доводи у везу са ковачким занатом, па је због тога деци у време Покладне седмице забрањивано да пролазе поред њих. У центру села Тијање (Драгачево), у периоду до Другог светског рата, постојала је једна ковачка радња чији власник није радио неколико дана у време Беле недеље.

Познато је да су код индоевропских народа вериге имале улогу да заштите од негативног дејства вештица. Вериге се у неким случајевима, по Веселину Чајкановићу, изједначују са кућним домаћином.¹³¹ У појединим драгачевским селима (Котража, Дубац, Горачићи) домаћица је некада везивала вериге како би заштитила децу од вештица. Ова обредна пракса је данас потпуно изгубљена.

У селу Горичани посебна пажња је придавана љусци од јаја. Тако, након што се поједе и последње јаје, домаћица скупи све коре и однесе да их баци негде „преко пута“. Ово су радили да лисице не би клале кокошке, односно да не би смеле да пређу пут. Пут у ствари представља магијску линију, тако да је све што је на другој страни заштићено и безбедно. У Пријевору сакупљене љуске иситне и помешају са храном и то дају кокошкама да поједу. Верује се да ће у том случају кокошке обилато носити.

Посебна пажња придавана је и води у којој су јаја кувана. У Мрчајевцима је домаћица ту воду просипала око кокошинца у облику круга. У породици Лазаревић кажу да „се тако ваља“, али не знају због чега. У Мојсињу ову воду сипају на млади калем како би животну енергију јајета пренели на дрво.

Поред јајета, посебну улогу у селу Остра имала је и употреба белог лука. У породици Белић деци се, као најподложнијој негативном утицају злих сила, на Белу недељу, а поготово у вечерњим сатима, обавезно давао бели лук. Сличну појаву забележила је Милина Ивановић-Баришић у селу Зуце код Београда.¹³² Осим ритуалног једења, белим луком су се деца мазала по лицу како би њиховим мирисом отерали вештице. Петар Ж. Петровић забележио је податак да су у Грузи деци пред спавање мазали табане како би их заштитили од нечистих сила.¹³³ У појединим кућама је изнад улазних врата постављан венац од белог лука. У породици Анђелић белим луком ките и привредне зграде и стаје. У

131 | Веселин Чајкановић, *О српском врховном богу*, 71.

132 | Милина Ивановић-Баришић, *Календарски празници и обичаји у подавалским селима*, 146.

133 | Петар Ж. Петровић, *Живот и обичаји народа у Грузи*, 239.

породици Бранковић у селу Жаочани¹³⁴ ставе неколико чена белог лука у прозор („стражари“), верујући да су на тај начин укућани заштићени од сваког зла.

Уколико је ових дана неко морао у вечерњим сатима да излази из куће обавезно је са собом носио макар једно чено белог лука. Овакво веровање је у појединим породицама присутно све до данас, мада постоје и они који бели лук увек носе са собом.

Некада се веровало да бука коју производе учесници опхода има моћ да отера не само зле силе, већ и штеточине. Тако се у Жаочанима верује да вриска и галама терају свраке и грлице. Свраке су и иначе познате по томе што краду и односе јаја. У овом селу људи су имали велике штете од грлица. У време док су њени мештани сејали конопљу, грлице би из земље ископале њено семе и све појеле.

Народ верује и у заштитну улогу предмета од метала, па је стога посебна пажња придавана ножевима и виљушкама, за које се веровало да снагом своје оштрице могу отерати сваку „нечисту“ силу. Посебна пажња је придавана ножу са црним корицама. У Остри су након покладне вечере остављали све виљушке на столу, верујући да ће тако мирно спавати и да ће „нечастиви“ у свом ноћном походу заобићи њихову кућу. Да би појачали мере заштите, у појединим домаћинствима су нож забадали са унутрашње стране улазних врата. У породици Анђелић, испред чије куће су се након завршеног опхода 2002. године окупљали покладари, спровођене су разне мере заштите међу којима је и забадање ножа, али са спољашње стране врата.

Зле силе које су могле наудити породици теране су и разним јаким мирисима. Пред почетак вечере сви укућани су се кадили тамјаном који, осим своје религијске улоге, има и посебна својства да нечисте силе отера од куће. Настојано је да се у вечерњим сатима наложи јача ватра и да се запали неки предмети јаког мириса како би се отерале вештице за које се веровало да долазе кроз оцак.

Поред љуљања, мазања белим луком и прескакања ватре, у Остри је присутан и обичај спаљивања кора од јаја. Свакако да је ова обредна радња повезана са прастарим веровањем по коме су се вештице возиле на кори од јаја. Њиховим спаљивањем требало је уништити превозно средство вештицама и тако се заштитити од њиховог присуства. Обично је домаћица коре бацала у ватру коју су сви укућани и покладари претходно прескакали. На овај начин вршено је јавно спаљивање „нечег“ што је требало да буде у директној вези са вештицама.

Поједини су Беле покладне недеље предузимали извесне мере заштите и од вампира. У ту сврху у Мојсињу је забадан глогов колац у земљу непосредно поред улазних врата. Заштитну улогу од вампира у Остри имала је употреба мањих глогових клинова који су се забадали између кућних брвана. Ова магијска пракса је изобичајена, тако да се данас само старији испитаници присећају да је

134 | Породица Бранковић је пре 15 година досељена из Ивањице, тако да су они ову обредну праксу донели из родног краја.

некад, углавном до Другог светског рата или непосредно после њега, она постојала.

Поједини нису обављали никакве послове у пољу читаве Покладне седмице. Посебно се водило рачуна да се тих дана не оре, односно да се стока не преже. Неки не ору ни једног четвртка од Беле недеље па све до Тројица.¹³⁵ У већини драгачевских и подјеличких села није се орало од Великог четвртка па до четвртка пред Тројице. Ова забрана је имала улогу да заштити летину од града. Из истих разлога овим данима жене нису смеле да перу веш, односно да „муте воду“. И данас у већини чачанских села постоје појединци који се строго придржавају ових табуисаних правила, мада постоје и они којима је све то непознато.¹³⁶

На Белу недељу жене у Горичанима рано устају, обилазе око куће и привредних зграда и лупају што могу више. Некада су лупали клепетушама, а данас углавном ударају мотком у старе шерпе и лонце производећи јаке звукове. Ово раде како би своје домаћинство заштитили од змија. Сличан обичај постоји и у неким селима Баната.¹³⁷ Иначе, у Горичанима је веома жив обичај растеривања змија који се одиграва готово о свим празницима пролећног циклуса (Младенци, Благовести, Јереминдан...).

Чисти понедељак

Некада се весеље и бахато понашање појединаца продужавало и на Чисти понедељак, дан када почиње строги пост. Тог дана су се мушкарци састајали у сеоској кафани где су пијанчили. Петар Костић је ову појаву забележио у неким селима горњомилановачког краја (Гојна Гора, Горњи Бањани, Озрен, Бољковац),¹³⁸ а Миленко Филиповић и у самом Горњем Милановцу.¹³⁹ Онај ко највише попије биран је за „председника бекријског друштва“, односно за „арамбашу“.¹⁴⁰ Тада су бекрије обилазиле кафане и домове својих пријатеља и познаника испијајући велике количине алкохола. Оваква појава има сличности са Дионисовим култом посвећеном божанству вина, плодности и весеља, са примесама оргијастичких елемената.¹⁴¹

135 Петар Ж. Петровић, *Живот и обичаји народни у Гружи*, 236–237.

136 Многи се не сећају да су у њиховој породици владала оваква правила. Постоје и они који не желе да о томе причају: „Ма пусти те бапске гатке, ја само знам да морам да радим.“

137 Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, 208.

138 Петар Костић, *Годишњи обичаји у Драгачеву, околини Чачка и Горњег Милановца*, 54.

139 Миленко Филиповић, „Таковци“, *СЕЗБ, књ. LXXXIV*, Београд, 1972, 191.

140 Реч „арамбаша“ или „харамбаша“ турског је порекла и значи вођа, хајдука (видети у: А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Сарајево, 1985, 313).

141 Драгослав Антонијевић, „Византијске и савремене поворке балканских народа“, *Балканика, књ. X*, Београд, 1979, 98.

Појава бекријског понашања у периоду између два рата забележена је и у Чачку. Тако је 1931. године Жив. Гл. Алексић писао како су Чачани првог дана Васкршњег поста у кафанама организовали бекријске славе.¹⁴² Том приликом је на столу стајао чирак у коме је уместо свеће стајао сртук празилука. У кадионици се уместо тамјана пушила љута паприка месечарка од које су сви присутни страховито кашљали. Неки су том приликом пили ракију у огромним количинама, тако да су поједини били мртви пијани. Најпијанији од њих је постајао председник кога су у поподневним сатима са венцем љуте паприке око врата и запаљеном свећом изнад главе гурали готово онесвешћеног у колицима по градским улицама.¹⁴³

Чисти понедељак већ својим именом представља узвишеност, смерност и сваки вид чистоће. Стари је обичај да се на овај дан обраћа посебна пажња на чистоћу посуђа који ће бити у употреби током наступајућег поста. Некада су се судови прали у цеђу¹⁴⁴ како би се одстранили и најмањи трагови масноће. Неки су пак судове огоревали на ватри како би их потпуно *опостили*.¹⁴⁵

Осим прања посуђа, на Чисти понедељак се посебна пажња обраћала на чистоћу куће и укућана. Тог дана су се детаљно сређивали кућа, постељина и одећа. У већини подјеличких села (Јездина, Лозница, Вереце, Трнава, Рајац, Жаочани и Петница) обавезно је било купање свих чланова домаћинства. Требало је свеукупном чистотом започети највећи пост који је за поједине трајао само током ове недеље. Већи број породица фамилије Радмилац у Остри практиковао је причешћивање на Тодорицу.¹⁴⁶ Други су, пак, постили све седмице поста (Пачиста, Средопуна, Глувна, Светла, Цветна и Страсна).

Прве недеље је био најстрожији пост. Верује се да ко не пости на Чисти понедељак не може да се причести ниједне наредне седмице поста. У највећем броју случајева први дан поста је постила већина људи. У читавом чачанском крају и данас влада овакво мишљење. Постоје и они који на Чисти понедељак ништа не једу или који једнониче.¹⁴⁷ Веома побожни људи читаве прве седмице поста једу само једном и то у поподневним сатима. Најстрожији пост данас спроводе они Чачани који желе да се причесте у манастиру Преображење.¹⁴⁸

Милан Милићевић је забележио да су у старо време, док још нису постојали прецизни школски прописи, многи родитељи настојали да своју децу први пут

142 Жив. Гл. Алексић, *Један ружан пример*, 134.

143 Исто.

144 Петар Костић, *Годишњи обичаји у Драгачеву, околини Чачка и Горњег Милановца*, 54–55.

145 Милан Ђ. Милићевић, *Живот Срба сељака*, 97.

146 Тодорица (Тодорова субота) увек пада у суботу прве недеље Васкршњег поста.

147 Данас у чачанском крају једнониче углавном они који су се последњих деценија или година окренули вери и побожности. Имала сам прилике да су баш ове седмице на терену, како у појединим селима, тако и у самом граду, поједини причали да и они једу само једном и то када зађе сунце, иако су читавог дана пушили цигарете и пили кафу.

148 Преображење је један од манастира у Овчарско-кабларској клисури.

одведу у школу на Чисти понедељак, како би била чиста и напредна.¹⁴⁹ Неки су водили рачуна да своју децу први пут ошишају на овај дан.¹⁵⁰

И црква прву седмицу Васкршњег поста назива Чистом недељом. „У песмама и молитвама ове седмице чује се вапај душе која се каје и оплакује своје грехе, и у њима црква учи верне да се одрекну греха у који су пали и изгубили рај неиздрживошћу прародитеља и да уздржљивошћу дођу до спасења и вечног живота. У служби ове седмице, даље, препоручују се пост, молитва, сузе, покајање, духовни подвизи, чишћење тела и душе, одрицање од греха и страсти, а присвајање врлине и бдења, да би смо се достојно поклонили крсту и духовно прославили Христово васкрсење.“¹⁵¹

Осим одрицања од употребе хране животињског порекла, пост подразумева скромност у мислима, речима и делима. То је период чишћења тела, али и душе, када верници успостављају духовну синергију са Богом. За време поста посебно треба развијати милосрђе, давати и помагати сиромашне, болесне и немоћне.

Став цркве

Забране у православној цркви углавном су се односиле на бахато и недолучно понашање, разуданост, велику галаму, прекомерно гошћење, пијанство, преодевање у мушке или женске хаљине, као и у разне животиње и митска бића. Посебно су се такве забране односиле на сакрални простор и света места.

Између два светска рата чачански свештеници су посебно критиковали „дивљу свадбу“ у току Беле недеље. Ж. Алексић посебно критикује појаву „терања шеге са светињом брака“.¹⁵² У овом чланку аутор се посебно критички односи према појави исмевања свештеника и цркве и жали што „нема никога да овом злу стане на пут“.¹⁵³ Свештеници су се противили и појави продавања печења у време Чисте недеље, као и чињеници да се у те дане из појединих кафана чула јака музика.

Учесници поворке, у већини случајева, за Белу покладну недељу нису у свом обредном опходу посећивали црквене порте. У сеоским срединама, као по неком неписаном правилу, поједини покладари се обилазећи домаћинства нису ни освртали на верске објекте. У последње време свештенство прилично равнодушно посматра потребу човека да се на самом почетку пролећне сезоне преруши у неки други лик и слободније понаша. Учесници обредних поворки прећутно су знали да тако маскирани не припадају цркви, али ни једног момента

149 Милан Ђ. Милићевић, *Живот Срба сељака*, 97.

150 Исто

151 Лазар Мирковић, *Хеортологија...*, 147.

152 Жив. Гл. Алексић, *Један ружан пример*, 136.

153 Исто.

нису осећали осуду због тога. Они већ првог дана поста постају смерни, скромни, уздржавајући се од мрсне хране, након чега се са страхом и вером у Бога причешћују.

У самом граду свештеници цркве Светог Вазнесења у потреби човека да се маскира и као покладар учествује у Белој покладној недељи не виде ништа лоше, нити осећају да је црква том обредном радњом угрожена. Памти се да је средином шездесетих година прошлог века маскирана група покладара улазила у порту чачанске цркве. На главама су носили рогове, браду и бркове. Лице су бојили разним бојама како би изгледали што страшније. На рукама су имали црне рукавице на којима су били причвршћени велики нокти. Свештенство које се том приликом затекло у цркви није се противило овој посети. Шта више, покладари су послужени и даровани новцем.¹⁵⁴

Прота Хаџи Јован Лукић ми је причао да су у време када је он учио Богословску школу у Призрену (1952. године), градом за Белу покладну недељу ишле поворке маскиране у бикове, краве, псе, магарце и коње, које су уз песму, вриску, мукање и лајање обилазиле град. Тако маскирани су улазили у двориште Богословије, где их је заједно са ђацима дочекивао професор Марко Видицки који им је делио бомбоне. Прота Лукић претпоставља да је професор Видицки гајио симпатије према маскираним учесницима обреда зато што је Земунац.

Ипак, у последње време поново се оглашавају поједини свештеници који истичу да покладни церемонијал припада паганству и да је то „ђавоља работа“. Многи позивају грађане да не учествују у опходу, да се „не караде“ и да не чине оно што „није мило Богу“. У селу Остра свештеник је забрањивао појединцима који учествују у маскирању да се причесте. То је био и разлог због кога је један дечак из породице Срњић у Остри одустао од учешћа у покладном ритуалу. Ранијих година је редовно учествовао у маскирању и несметано се прве седмице поста причешћивао.¹⁵⁵

Став друштва

Период по завршетку Другог светског рата неповољно је утицао на све колективне светковине. Новонастало друштвено уређење није учавало разлику између хришћанских и народних елемената неког обреда. У то време свака верска или обредна манифестација била је непожељна и друштвено не-

154 Ово ми је испричао прота Јово Лукић који је тих година почињао да службује у цркви Светог Вазнесења у Чачку.

155 Када смо 2006. године на Белу недељу дошли да проучавамо обред, наишли смо на велико изненађење. Пошто смо претходних година учествовали у истраживању, регистровали смо да је дечак редовно учествовао у маскирању. Ове године је био немаскиран и само је посматрао шта се догађа. Питали смо га за његову маску, а он нам је веома тужан одговорио како му је његов поп рекао да ако хоће да се причести не сме да се маскира нити да учествује у покладној поворци.

прихватљива. Посебно треба нагласити да је у то време било какво одржавање верских манифестација ван црквене порте било строго санкционисано. Јасно је да се у градским срединама, па и у самом Чачку, полако губе обредне поворке маскираних покладара. Но, изузетно дуга традиција није могла одједном да нестане. По причању старих Чачана, још су се десетак година након промене друштвеног уређења могле видети маскиране групе деце и омладине, најчешће за Белу недељу. У то време групе нису биле масовне и углавном су се састојале од неколико па највише до десеторо деце која нису ишла далеко од својих кућа. Углавном су обилазили познате породице да не би, како каже Љиљана Поповић, „набасали на неког комунисту, па оде маст у пропаст“. Временом су деца која су учествовала у покладном церемонијалу жигосана и исмевана од вршњака у чијој се кући брже прихватио комунистички режим. Наредних деценија у граду више није било покладних поворки.

У чачанским селима, па и у читавом Моравичком округу, ситуација је била доста другачија. Социјалистичке идеје и „драма атеизације“ спорије су продирале у сеоску средину. Што су села била удаљенија и скрајнутија, дух народног живота, обичаја и веровања боље је опстајао. Из истих разлога у појединим селима готово у континуитету су се одржали обреди везани за Белу покладну недељу. Ипак, нагла и превелика миграција становништва из села у град шездесетих година условила је да последњих деценија многа сеоска места опусте и да се самим тим прекине континуитет у спровођењу обредне праксе. Али, у развијенијим селима, у којима се број становника није драстично смањивао, бројне магијске, обредне и верске радње су се очувале до данашњих дана. У последњим деценијама, када је постало модерно и друштвено веома прихватљиво ослањање на континуитет у народној традицији, долази до обнављања појединих обредних радњи које су у неким случајевима биле готово заборављене. Тако су се у селима Прељина, Прислоница и Соколићи поново појавили маскирани покладари који су за Белу покладну недељу, према упутствима старијих чланова домаћинства, прошетали селом. Из године у годину постајали су све умешнији и спретнији у спровођењу обредних радњи везаних за последњу седмицу пред почетак Великог поста.

Завршна разматрања

Учесници обредног ритуала у вези са Белом покладном недељом појављују се маскирани у улози другог бића чије је понашање атипично за његов стварни карактер. Весела и комична атмосфера и код извођача и код посматрача подстицана је разузданим и ласцивним идејама које често бришу границе између две стране. Све што је у свакодневном животу осуђивано и забрањивано било је дозвољено, готово пожељно на овај дан. Бахатост је, у циљу психолошког опуштања, имала за циљ да њене извођаче припреми за Васкршњи пост у коме су песма, весеље и неморално понашање, заједно са храном животињског порекла, строго табуисани.

Некада су ритуали везани за непосредан почетак највећег поста у години били у тесној вези са аграрним и култом предака. Обилазак сеоског атара од стране маскираних учесника, који су представљали свадбени церемонијал, имала је за циљ да пред сам почетак нове аграрне године осигура плодност њива, ливада и стоке. Представа трудне младе само је појачавала жељени “магијски ефекат”. Обредно љуљање, које је временом добило забаван карактер, требало је да подстакне добар род житарица, како би се од своје тежине род љуљао. Прерушени покладари су радо дочекивани у сеоским домаћинствима, тим пре што су одевени у стара, похабана и накарадно обучена одела представљали душе преминулих предака од којих се очекивало да узврате срећом, здрављем и сваким напретком. Жеља за успостављањем добрих односа између два супротна света јасна је и очигледна.

У покладном ритуалу паљене су обредне ватре које су имале лустративну улогу. Снага њеног пламена требало је да уништи сва зла и опака бића, а сваку болест отера што даље од сеоског атара. Обредно прескакање ватре од стране учесника обреда имало је управо тај циљ. Паљењем колективних или појединачних ватри „подстицало“ се Сунце како би у наредном периоду било што више сунчаних дана. Сунце је одувек сматрано извором живота, па отуда и његово велико поштовање.

Читава покладна седмица сматрана је опасним периодом у коме је изражено кретање ноћних демона. Како би се спречило њихово негативно деловање на људе, а пре свега на децу, прибегавано је најразноврснијим мерама заштите. Употреба белог лука, ножа, глоговог коца, пепела заједно са спаљеном кором од јаја, прерушавање и гарављење само су нека од заштитних средстава позната српској традиционалној култури.

Даривање је одувек имало велики значај у ритуалу. Реч је о „изнуђеним даровима“ који су се у изворном облику састојали од јаја, воћа, млека и млечних производа, алкохолног пића, квасних колача, а у новије време од новца и слаткиша. Имајући у виду његову животворну улогу, јајету је некада придавана посебна важност. Оно је обавезно било присутно на покладној трпези, када је сваки од укућана, уочи самог почетка поста, морао појести по једно јаје. Подсетимо и на то да је након седам недеља поста, на Васкрс, прва мрсна храна било јаје.

Учесници покладних ритуала су се маскирали на најразличитије начине. У сеоским срединама људи су се прерушавали са оним што су имали и шта су могли сами да направе. У градовима маске и костими временом постају све разноврснији, богатији и маштовитији. Било да се ради о зооморфним, антропоморфним или фантазијским маскама поруке које су оне носиле у себи долазиле су до изражаја, а употпуњаване су адекватним реквизитима и играказима. Масовније маскирање добија форму маскенбала такмичарског карактера.

У чачанском крају и околини одувек су били познати обреди везани за Бели покладну недељу. С обзиром да је реч о Покладама пред почетак Великог

поста, сасвим је јасно због чега се овим обредним радњама придавала велика важност. Сеоске средине су у знатној мери сачувале обред у целисти или барем поједине његове сегменте и у време када то није било популарно и друштвено прихватљиво. У градовима су се ти обреди изгубили већ шездесетих година прошлог века, али се њихови старији суграђани и даље носталгично сећају некадашњих покладара. Због тога је поновно организовано појављивање маскираних поворки градским улицама прихваћено са одушевљењем.

White Carnival Week in Cacak Region

White carnival week is celebrated every year before the beginning of Easter fasting. Once the rituals connected to this period were in close connection with agriculture and the cult of ancestors. Visit of a village area by masked participants who were presenting a wedding ceremony had the aim, at the very beginning of farming season, to ensure fertility of the farms, meadows and cattle. The image of a pregnant bride was to reinforce the 'magical effect'.

In the carnival ritual rite fires were lit and they had lustrous role. By lighting collective or individual fires it was wished to induce the Sun so as to have more sunny days in the coming period. The Sun has always been considered the source of life and that is the reason for its great respect.

The whole carnival week was thought to be a dangerous period when the night's demons were more active. As to avoid their negative influence on people, especially on children, various precaution measures were taken. The usage of garlic, knife, and hawthorn wood, ash together with burnt egg skin, disguising and covering with soot are just some of the protection means known in Serbian traditional culture.

Participants in carnival rituals masked in various different ways. In villages people disguised with what they had and could make by themselves. In towns masks have become more versatile and imaginative in the course of time.

Snezana SAPONJIC-ASANIN

La semaine de Mardi gras dans la région de Cacak

La semaine de Mardi gras se fête chaque année avant le carême. Autrefois, les rituels liés à cette période furent en relation étroite avec le rituel agraire et le culte des ancêtres. La visite du finage rural de la part des participants masqués, qui représentèrent le cérémonial nuptial, eut pour but d'assurer, à la veille même de la nouvelle année agraire, la fertilité des champs, des prés et du bétail. La représentation de la jeune mariée enceinte ne fit qu'intensifier "l'effet de magie" souhaité.

Lors du rite de carnaval, on alluma des feux rituels qui possédèrent un rôle lustral. Par l'allumage de feux collectifs ou individuels, on voulut stimuler le Soleil afin d'avoir, lors de la période suivante, le plus de jours ensoleillés. Le Soleil fut considéré de toute éternité comme source de vie, d'où un grand respect envers lui.

La semaine de Mardi gras entière fut estimée comme période dangereuse lors de laquelle le remous des démons nocturnes est marquant. Afin d'empêcher leur action négative sur les gens et, avant tout, sur les enfants, on eut recours à des mesures de protection les plus variées. L'utilisation de l'ail, du couteau, du pal en aubépine, des cendres avec des coquilles d'œufs incinérées, du déguisement et du barbouillage à la suie sont seulement quelques-uns des moyens de protection propres à la culture traditionnelle serbe.

Les participants des rituels de carnivals se déguisèrent de façons les plus diverses. Dans les milieux ruraux, les gens se déguisèrent avec ce qu'ils possédèrent et ce qu'ils purent confectionner eux-mêmes. Dans les villes, les masques et les costumes deviennent de plus en plus variés, riches et imaginatifs.

Snezana SAPONJIC-ASANIN

Плаката за маскенбал, Чачак (1929),
фото-документација Народног музеја Чачак

Костим Драгице Миливојевић од
кукурузних кокица, Чачак (1932),
фото-документација
Народног музеја Чачак

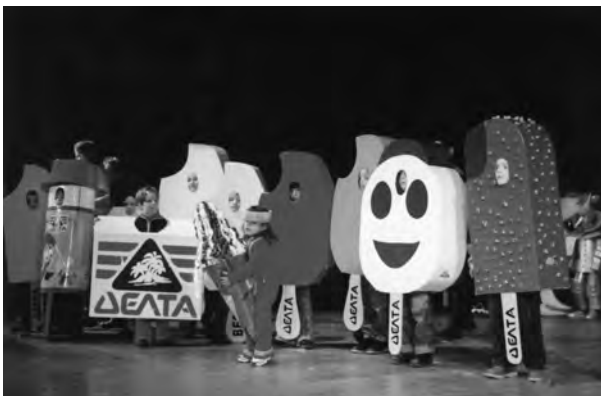
Бела недеља у Атеници, Чачак, (1931)
фото-документација
Народног музеја Чачак

Бела недеља, Прислоница, (1935),
фото-документација
Народног музеја Чачак

*Бела недеља, Чачак, (2005)
фото С. Ашанин*

*Маска „Сладиледи“, маскенбал,
Чачак (2004), фото С. Ашанин*

*Бела недеља, Остра, (2000), фото С.
Ашанин*

*Обредно љуљање, Остра (2004),
фото С. Ашанин*

*Млада у рукама држи дете, Остра (2005),
фото С. Ашанин*

*Млада прескаче ватру, Бела недеља, Остра
(2005), фото С. Ашанин*

*Маскирани бубњар, Остра
(2005), фото С. Ашанин*

Покладни сватови, Остра (2005), фото С. Ашанин

*Учесници Беле покладне недеље прескачу ватру, Остра (2005),
фото С. Ашанин*

Прикупљање дарова, Остра (2005), фото С. Ашанин

*Уношење младе, Бела недеља, Остра (2005),
фото др Весна Марјановић*